

Наташа Недељков

ДУБРОВЧАНИ КАО ПОСРЕДНИЦИ
У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ ТРГОВИНИ
ИЗМЕЂУ БАЛКАНА И СРЕДОЗЕМЉА

Уредник
Зоран Колунџија

Илустрација на корици
Јован Недељков

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2024.

Сва права задржана. Копирање, фотокопирање, умножавање и коришћење текста у било ком облику није дозвољено без претходне писане сагласности.

НАТАША НЕДЕЉКОВ

Дубровчани као посредници
у средњовековној трговини
између Балкана и Средоземља

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
АРХИВ
ВОЈВОДИНЕ

УВОД

Захваљујући посредничкој трговини на релацији Балкан–Средоземље Дубровник је постао један од најснажнијих економских центара на обали Јадранског мора. Потражње за племенитим металима у медитеранским земљама и експанзија рударства у Босни и Србији дала је снажан импулс дубровачкој посредничкој трговини. Чињеница да су медитерански трговци слабо залази у унутрашњост Балкана, додатно је поговорила дубровачкој економији.

У балканско залеђе односили су производе са медитеранског тржишта и тамо су их продавали. Са друге стране, у залеђу су куповали племените метале, односили их у Дубровник и одатле их пласирали на медитеранско тржиште. Пошто је посао са рудом био веома уносан, дубровачки трговци су у српским и босанским градовима оснивали своје колоније. Поред трговине, у залеђу су били ангажовани и као предузетници и финансијери у рударству. Ови послови су били изузетно уносни.

Слободу трговине на босанској и српској територији, дубровачки трговци су добијали путем повеља које су им издавали владари. Сличне трговачке повластице добијали су и у градовима Медитерана.

Роба се у залеђе транспортовала караванима, те се на тај начин развила мрежа путева. Данас су нам добро познати главни путни правци. У медитеранске градове роба се транс-

портовала поморским путем, на лађама. Временом је Дубровник постао једна од најпознатијих лука на Медитерану.

У почетку су трговци самостално обављали овај посао. Током времена долази до њиховог удруживања у друштва. Често су формирана зарад обављања једног посла, мада су обично трајала знатно дуже. Ортаци, чланови друштва, сразмерно уложеним средствима су остваривали и делили добит.

Дубровчани су на овај начин створили тржиште које је функционисало током читавог средњег века. Допринели су привредном развоју балканског залеђа и Медитерана, а оставили су значајан траг у култури градова и места у којима су боравили.

На основним студијама историје детаљно смо проучавали привреду у средњовековној Србији и посредничку улогу дубровачких трговаца. Као резултат интересовања за привредне теме настала је књига под називом *Дубровчани као посредници у средњовековној трговини између Балкана и Средоземља*. Циљ нам је био да прикажемо дубровачке трговце у средњовековној Србији и Босни, односно на простору Средоземља и њихов утицај на економски развој земаља у којима су боравили. Разматрано је оснивање и функционисање дубровачких колонија у градовима средњовековне Србије и Босне. Посебну пажњу посветили смо мрежи путева (копнених и поморских) који су повезивали Балкан и Медитеран, а чији развој стоји у вези са трговином.

Поред *Увода*, *Закључка*, те списка извора и литературе, текст садржи два велика тематска комплекса.

Прву тематску целину, под називом *Дубровник и залеђе*, чине два поглавља: *Дубровник и Србија* и *Дубровник и Босна*. Она имају више међусобно повезаних делова.

Најпре су издвојене повеље које су настале као резултат пословних односа између земаља у залеђу и Дубровника. Српски и босански владари су повељама и уговорима давали Дубровчанима слободу кретања, трговине и друге повластице. Анализиран је успон рударства у Србији и Босни, ње-

гов утицај на развој трговине и дубровачко учешће у рударским пословима. Посебну пажњу посветили смо дубровачким колонијама у српским земљама и активности Дубровчана у њима. На крају оба поглавља детаљно смо елаборирали најважније артикле увоза и извоза из Србије и Босне, односно посредничку улогу Дубровчана у трговини.

Други тематски комплекс под називом *Дубровчани као њирџовци на Медитерану* чине три поглавља: *Трџовачке везе Дубровника и Венеције*, *Дубровачко њословање у Анконијанској марки* и *Дубровник и Леванџ*. У овим поглављима фокусирали смо се првенствено на артикле у токовима трговачког промета и бавили смо се робном разменом између Балкана и Медитерана у којој су дубровачки трговци имали посредничку улогу.

Због огромног значаја за прошлост нашег народа, медијевисти одавно проучавају трговину у српским земљама и посредничку улогу Дубровчана. Политичке и друштвене прилике у Дубровнику, важност трговине за његову прошлост, најпознатије патрицијске породице које су узеле учешћа у трговини и позицију града као јаког трговинског центра на Јадрану елаборирали смо кроз дела К. Јиречека, И. Манкена, С. Ђирковића и В. Форетећа.¹ М. Спремић је детаљно проучио дубровачка средњовековна караванска друштва, а С. Ђирковић улогу Дубровчана као предузетника у рударству средњовековне Србије и Босне². О трговач-

¹ К. Јирећек, *Vажност Дубровника и трговачкој повјести средњег века*, Дубровник 1915; И. Манкен, *Дубровачки њаџирицијаџ у XVI веку*, Београд 1960; С. Ђирковић, *Дубровник и залеђе у средњем веку*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 47–55; В. Foretić, *Povјest Dubrovnika do 1808*, deo I, Zagreb 2019.

² М. Спремић, *Дубровачка њирџовачка грушџива у Десџоџовини Ђурђа Бранковића*, ЗФФ у Београду 13, 1 (1976), 85–102; С. Ђирковић, *Дубровчани као њредузеџиџници у рударсџиву Србије и Босне*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 113–134.

ким путевима и караванској трговини писали су К. Јиречек, М. Динић и Г. Шкриванић³.

Огроман допринос проучавању трговине у средњовековној Босни и дубровачким колонијама у градским насељима Србије и Босне дала је Д. Ковачевић Којић⁴. О трговини вином, житом, дрветом и уљем писала је Д. Динић Кнежевић⁵.

Рударство на простору српских земаља и његов значај за средњовековну трговину упознали смо преко студија и радова *Трговачки пућеви и рудници Србије и Босне у средњем веку* и *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* (књ. I– II)⁶. Важне податке о трговини пружају нам монографије *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, *Дубровник и*

³ К. Јиречек, *Војна цеста од Београда за Цариград и балкански кланци*, у: Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 71–171; М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, у: „Српске земље у средњем веку”, Београд 1978, 305–330; Г. Шкриванић, *Пућеви у средњовековној Србији*, Београд 1974.

⁴ Д. Ковачевић Којић, *Друштвене структуре рударских градова*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 293–310; Д. Ковачевић Којић, *Дубровачка насебина у Смедереву*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 253–276; Д. Ковачевић Којић, *Истакнутии Дубровчани у Сребреници у доба Деспоћовине*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 405–416; Д. Ковачевић Којић, *Приштина у средњем веку*, ИЧ XXII (1975) 45–74 (= у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 57–92); Д. Ковачевић Којић, *Средњовековна Сребреница XIV–XV вијек*, Београд 2010; Д. Ковачевић Којић, *Трговина у средњовековној Босни*, Сарајево 1961; Д. Ковачевић Којић, *Трговци као прешече католичких црквених организација на Балкану (XIII–XV вијек)*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 225–235.

⁵ D. Dinić Knežević, *Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV veku*, ГФФ у Новом Саду 9 (1966), 39–85; D. Dinić Knežević, *Trgovina drvetom u Dubrovniku u XIV veku*, ГФФ у Новом Саду 14/1 (1971), 9–30; D. Dinić Knežević, *Trgovina uljet u Dubrovniku u 14. veku*, *Historijski zbornik*, (1970–1971), 289–301; D. Dinić Knežević, *Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku*, ГФФ у Новом Саду 10 (1967), 79–131.

⁶ К. Јиречек, *Трговачки пућеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, у: Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 275–303; М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, књ. I– II, Београд, 1955–1962.

*Леванїї, Дубровник и Анконийанска марка у средњем веку и друге*⁷.

Разумевање терминологије и појмова из средњовековне историје олакшано је коришћењем *Лексикона српској средњеј века*, док јасан и целовит преглед историје средњовековних градова даје *Лексикон градова и њихова српских средњовековних земаља: према њиховим изворима*⁸.

Од изворне грађе, користили смо збирке докумената које су приредили С. Новаковић, Г. Чремошник, Љ. Стојановић, Ф. Миклошић, као и *Зборник средњовековних ћириличких њоваља и њихова Србије, Босне и Дубровника*⁹.

⁷ Б. Крекић, *Дубровник и Леванїї (1280–1460)*, Београд 1956; P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, Novi Sad 1995; P. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986.

⁸ *Лексикон српској средњеј века*, приредили С. Ђирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999; *Лексикон градова и њихова српских средњовековних земаља: према њиховим изворима*, редактор С. Мишић, Београд 2010.

⁹ F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Vienna 1858. (репринт 2006³); С. Новаковић, *Законски сјоменици српских држава средњеј века*, Београд 1912; Љ. Стојановић, *Старе српске њоваље и њихова*, књ. I, Београд – Сремски Карловци 1929, Г. Чремошник, *Канцеларијски и ноћарски сјиси (1278–1301)*, Загреб 1951; *Зборник средњовековних ћириличких њоваља и њихова Србије, Босне и Дубровника*, књ. I, 1186–1321, приредили В. Мошин, С. Ђирковић и Д. Синдик, Београд 2011.

ДУБРОВНИК И ЗАЛЕЂЕ

ДУБРОВНИК И СРБИЈА

Трковачки односи између Србије и Дубровника у средњем веку

Повољан географски положај, природна блага, стабилизација политичких прилика под влашћу првих Немањића, привредни развој и саобраћајна инфраструктура утицали су да Србија постане привлачна за трговце из Дубровника.

За своје пословање на овој територији, Дубровчани су добијали посебне дозволе тј. повеље од српских владара и касније обласних господара који су владали српским територијама после распада Српског царства.¹ Повеља које су српски владари и обласни господари издавали зарад трговине Дубровчанима има много. У даљем тексту фокусираћемо се на оне најважније.

Прву повељу, о слободи трговине на српским просторима Дубровчани су добили од великог жупана Стефана Немање 1186. године.² Поред слободне трговине по целој Немањиној територији, Дубровчани су добили и слободу кретања, те право на бесплатну сечу дрва и неометан бора-

¹ ЛССВ, 529–532 (Р. Михаљчић, *Повеље*).

² *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1, 1186–1321, № 1, стр. 45–48; *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1, 1186–1321, № 2, 132–134.

вак на ушћу Неретве (трг Дријева).³ Дубровачка влада је, заузврат, дала допуст да Немањини поданици могу слободно долазити у град и куповати робу на градским трговима. Немањини наследници су дубровачке повластице потврђивали, у неким случајевима и допуњавали својим повељама: Стефан Првовенчани, Радослав и Владислав, Стефан Урош I, Стефан Драгутин и Стефан Милутин.⁴

Једна од значајнијих јесте повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године. Српски владар је потврдио повластице које су Дубровчани добили од његових *родийеља* и *йрародийеља*, а регулисано је и питање судских спорова између Дубровчана и Саса, односно Дубровчана и Срба.⁵ Краљ Стефан Урош III Дечански је издао још једну повељу Дубровчанима 1326. године и потврдио слободу кретања и трговине. Из ње дознајемо да уколико дубровачким трговцима неко нанесе материјалну штету, краљ ће им то надокнадити као и да његови поданици неће присвајати галије које буду пристајале уз српску обалу.⁶ После битке код Велбужда која се одиграла 1330. године, долази до смене на српском престолу. Краља Стефана Уроша III збацио је син, Душан Немањић. Нови владар је издао Дубровчанима повељу и потврдио све дотадашње привилегије. Овом повељом је свима, укључујући и владара, забрањено да од дубровачких трговаца узимају било шта бесплатно.⁷ У

³ Лексикон *йрадова* и *йирова* средњовековних српских земаља, 101–103 (С. Мишић, Дријева).

⁴ Зборник средњовековних ћириличких *йовеља* и *йисама* Србије, Босне и Дубровника, књ. 1, 1186–1321, № 13, стр. 85–88; № 27, стр. 129–130; № 30, стр. 137–138; № 44, стр. 173–174; № 76–77, стр. 263–266; № 81, стр. 275–276.

⁵ С. Ђирковић, *Повеља краља Сйефана III Дечанској Дубровчанима из 1321. йодине*, ССА 5 (2006), 43–51.

⁶ Н. Порчић, *Повеља Сйефана Дечанској Дубровчанима из 1326. йодине*, ССА 6 (2007), 17–35.

⁷ Д. Јечменица, *Повеља краља Душана Дубровчанима о йировини*, ССА 10 (2011), 17–28.

научним круговима још увек постоје неслагања око датума издавања ове повеље.⁸

Убрзо после Душанове смрти почиње процес дезинтеграције Царства које карактеришу династички и великашки сукоби. Они су се негативно одразили и на дубровачку трговину у овим крајевима. Цареви великаши, услед изостанака царева потврде о раније датим трговачким привелигијама Дубровчанима, су их на својим територијама глобили како су хтели (отимање робе, наметање великих порез и друго). О ситуацији у Царству која се одразила и на трговину речито сведочи повеља коју је цар Урош издао на *Сеницама* 1360. године. На молбу дубровачких трговаца, владар је укинуо *новоуведене царине* и потврдио слободу кретања трговаца у *Зетји Балшића, држави кнеза Војислава Војиновима* и у *царским земљама*.⁹

Ускоро је Вукашин Мрњавчевић постао краљ.¹⁰ Поседујући то достојанство, Вукашин је 1370. године издао Дубровчанима повељу којом им потврђује привилегије које су добили од ранијих српских владара.¹¹

После погибије краља Вукашина у бици на реци Марици и смрти цара Уроша 1371. године, дошло је до пропасти Српског царства. Српски великаши су постали потпуно суверени, те су Дубровчани морали са њима да ступе у дипломатске односе како би несметано могли да обављају своје трговачке послове. Међу најјачим и најугледнијим великаш-

⁸ Према наводима Ф. Миклошића повеља је настала у периоду 1336–1347, док Љ. Стојановић и С. Новаковић узимају 1334. као годину настанка. Према наводима С. Новаковића, Душан је, по добијању царског достојанства 1346. године, издао повељу 1349. године којом је Дубровчанима потврдио повластице у оквиру његовог Царства. *Истио*, 25.

⁹ Погледати опширније са прегледом извора и литературе: С. Божанић, *Повеља цара Стефана Уроша Дубровчанима о слободи трговине*, ССА 17 (2018), 31–39.

¹⁰ М. Орбин, *Краљевство Словена*, редактори: Ф. Баришић, Р. Самарцић, С. Ђирковић, Београд 1968, 110.

¹¹ С. Ђирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом потврђује повеље ранијих српски владара*, ССА 4 (2005), 161–173.

ким породицама издвајају се Хребељановићи, Балшићи и Бранковићи. Први суседи Дубровчанима били су Балшићи, господари Зете. Од три зетске повеље које су Балшићи издали Дубровчанима, најпознатија је повеља Балше II из 1379. године.¹² Према наводима С. Рудића, Балша II је потврдио Дубровчанима привилегије које им је дао његов брат Ђурађ. Утврђена је и царина коју су Дубровчани плаћали на територији Балшића. Поред Зете, Дубровчани су пословали и у Моравској Србији. То је била једна од најбоље организованих и привредно најразвијенијих области некада моћног Царства, којом је управљао кнез Лазар Хребељановић. Он је Дубровчанима издао повељу 1387. године, којом потврђује повластице које су добили од цара Уроша.¹³ Ова повеља кнеза Лазара била је образац, све до краја српске средњовековне државе, за уговорне исправе са Дубровчанима.¹⁴

Дубровчани и њихови послови, након српског пораза на Косову пољу и погибије кнеза Лазара 1389. године, нашли су се у врло незавидном положају јер нису знали како ће се развијати новонастала ситуација са турским султаном. Дубровчани су послали писмо захвалности Лазаревој удовици књегињи Милици јер је код новог господара (османског султана) издејствовала да и даље важе њихове трговачке повластице, као за време претходних господара. Једина слободна територија која се налазила у оквиру некадашњег Царства било је Косово којим је господарио Вук Бранковић. Дубровачки послови су били распрострањени и на овој територији, те су од Вука Бранковића добили повељу којом им се потврђују све раније повластице на поменутом простору.¹⁵

¹² С. Рудић, *Повеља Балше II којом потврђује Дубровчанима привилегије од браће му Ђурађа*, ССА 10 (2011), 103–106.

¹³ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. I, 120–121.

¹⁴ С. Ђирковић, *Повеље кнеза Лазара и његова канцеларија*, ССА 2 (2003), 207–215.

¹⁵ С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића којом потврђује привилегије Дубровнику*, ССА 10 (2011), 109–116.

У великом сукобу код Ангоре 1402. године између султана Бајазита и татарског кана Тамерлана, у ком је учествовао и кнез Стефан Лазаревић као Бајазитов вазал, Османлије су изгубиле битку, а кнез Стефан је након ње од Византинаца добио титулу деспота.¹⁶ У Дубровачком архиву је сачувана само једна повеља и то из 1405. године, којом деспот Стефан потврђује раније привилегије које им је дао његов отац кнез Лазар.¹⁷ Пошто деспот Стефан није имао директних потомака, наследио га је сестрић деспот Ђурађ Бранковић. Дубровчани су и са њим имали добре пословне односе. Са друге стране, Дубровник је био једна од могућих сигурносних зона за деспота и његову породицу, уколико дође до напада Османлија. Деспот Ђурађ Бранковић је 1428. године потврдио Дубровчанима старе повластице.¹⁸ Ђурђеове везе са Дубровчанима су биле толико добре, да му је Општина 1441. године пружила уточиште у граду, после пропасти Српске деспотовине (1439) и потуцања по Угарској. Последњи помен деспота Ђурђа Бранковића, у дубровачким изворима, био је када је са својим синовима Гргуром, Стефаном и Лазаром издао повељу 1445. године којом је потврдио Дубровчанима повластице у Сребреници.¹⁹

Утицај успона рударства у средњовековној Србији на трговачке везе са Дубровником

По доласку на Балканско полуострво, Срби су из прапостојбине донели једноставно умеће у експлоатисању руда.²⁰ Између осталог, ово потврђује и рударска терминологија која је била словенског порекла: руда, рупа, окно... Пошто

¹⁶ ЛССВ, 149–150 (Б. Ферјанчић, *Десиоџ*).

¹⁷ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. I, 199–200.

¹⁸ С. Новаковић, *Законски сјоменици српских држава средњег века*, 231–236.

¹⁹ *Исио*, 239.

²⁰ С. Ђирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ђук, *Старо српско рударство*, Београд 2002, 18.

су словенске технике којима се руда експлоатисала биле примитивне, нису доносиле велику добит. До напретка рударства долази досељавањем немачких рудара Саса на српско тле у време краља Уроша I. У овом периоду рударство пролази велики развојни пут, од примитивних рударских јама до хоризонталних и вертикалних ровова. Важно је рећи да је у прво време власник свих рудника био владар, те их је касније давао Сасима и дубровачким трговцима у закуп, који су могли да финансирају ову, за то време, веома скупу делатност.

Дубровачки трговци улазе у рударски посао, пре свега због несташице руде сребра којом су на велико трговали седамдесетих година XIV века. У Србији су узимали у закуп рударске јама појединачно или удружени. Постајали су гварци тј. учествовали су у финансирању рада рудника и у деоби добити од експлоатације руде.²¹ Временом, посао је све уноснији, па су Дубровчани поред рударских јама стварали насеобине тј. колоније које постају значајни трговачки и занатски центри.

Рударске вароши у средњовековној Србији састојале су се од цитаделе (утврђења) у којој је столовала управа вароши. Намена цитаделе огладал се у томе да је склониште за становништво у случају напада. Подно цитаделе било је подграђе, у којем се одвијао живот обичног света. Ту су били тргови где се размењивала роба и царинарница на којима се наплаћивала царина. У средњем веку нису постојали гранични прелази као данас, него се царина плаћала у првом насељеном месту где су трговци застајали. Закупци ових царина тј. цариници неретко су били Дубровчани. На челу ових рударских вароши налазио се војвода који је управљао центрима. Војвода је имао цивилну, војну (одбрана територије којом управља) и судску улогу (чак је имао и овлашћење да

²¹ С. Ђирковић, *Дубровник и залеђе у средњем веку*, у: „Работници. Војници. Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, 52.

суди за нека кривична дела).²² У прво време то су били домаћи људи, потом Саси и Дубровчани. Дубровчани су у овим насељима имали прегршт привилегија – само они који су имали непокретну имовину у вароши плаћали су порез, могли су да затварају домаће дужнике у своје куће док не почне суђење, у Дубровнику се састављала судска комисија у случају да је суђење у колонијама, а имали су и своје богомоље.²³

Рударство у средњовековној Србији доживело је зенит у XV веку, тачније у време владавине деспота Стефана Лазаревића. Због повећаног броја рудника, великог броја рудара, сталне османске опасности и недостатка новца, да би заштитио једну од најуноснијих привредних грана у Деспотовини, деспот доноси *Закон о рудницима*. У настанку овог Закона огледа се либералност Деспотовине тј. њеног владара. Деспот је дао двадесетчетворици рудара (*добри људи*) из Новог Брда да саставе закон, те га је он узео на читање, потпис и проглашење.²⁴ Дакле, замољен од стране становника Новог Брда, српски деспот је *учинио закон о рудинама* који је био примењиван и за време *йрве йосйоде* као и његовог оца, *кнеза Лазара*.²⁵

Дакле, деспот је узаконио оно што се увелико до тада примењивало. Овај Закон је давао и истовремено штитио права рудара. Примера ради, рудари су могли да заложу и продају имовину власника рудника уколико им се не исплати надница на време.²⁶ Поред тога што је штитио рударе, Закон је штитио и рудна богатства. Када кажемо рудна богатства у првом реду мислимо на злато и сребро. Деспот је *Законом о рудницима* ограничио прекомерни извоз метала како би

²² ЛССВ, 95–96 (А. Веселиновић, *Војвода*).

²³ К. Јиречек, *Трговачки људи и рудници Србије и Босне у средњем веку*, у: *Зборник Константина Јиречека* I, 259.

²⁴ Н. Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1962, 27.

²⁵ *Исјо*, 37.

²⁶ *Исјо*, 28.

могао од њега да кује српски новац. Ова мера сметала је дубровачким трговцима јер су племенити метали, у првом реду сребро, били предмет њихове посредничке трговине између Балкана и Медитерана.

У средњовековној Србији налазио се велики број рудника у којима су Дубровчани оснивали своје колоније и тамо пословали. Представићемо неколико рударских центара у којима су дубровачке колоније биле најразвијеније и као такве су снажно утицале на ондашњу привреду.

а) Ново Брдо

Ново Брдо је највећи српски средњовековни рудник и један од највећих рудника на Балкану у ондашњој Европи. У већини рударских центара формиране су дубровачке колоније, а колонија у Новом Брду је имала најдужи континуитет. Захваљујући многобројним вестима које добијамо о нареденој колонији, можемо извршити реконструкцију дубровачких рударских и трговачких послова на овим просторима.

Рудници у Новом Брду почињу са радом између 1304. године и 1319. године, за време владавине краља Милутна.²⁷ Најстарија вест потиче из 1319. године, када је которски трговац Петрус де Братости у Новом Брду купио робинју Дражицу и њену ћерку Дражицу.²⁸ Из 1326. године потиче један историјски спис, у ком пише да краљ Стефан Дечански даје дубровачком кнезу разрешеницу за Луку Лукаревића који је био закупац царине у Новом Брду за време његовог оца краља Милутина.

Ново Брдо је типичан средњовековни рударски град, које је чинило утврђење и трг на ком су се одвијали трговачки послови. Географски, лоциран је на обронцима Скопске Цр-

²⁷ К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, 193, нап. 85.

²⁸ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 154.

не Горе и Копаоника, а подно тих планинских обронака те-че Крива река, притока Биначке Мораве.²⁹ По географском положају овог рударског града, можемо закључити да његов вртоглави успон не потиче само од руде која је ту ископавана, него и због близине великих саобраћајница које су у то време спајале Исток и Запад.

Експлоатација руде у копаоничком крају почиње у XIV веку и повезана је са немачким рударима Сасима. Доказ да су они боравили у Новом Брду, поред немачких рударских топонима је и црква у граду која се називала *Сашка црква*.³⁰ Од Саса су посао преузели домаћи људи и Дубровчани који су се због великог профита доселили у Ново Брдо. Рудници Новог Брда били су познати по експлоатацији сребра и сребра са примесама злата тј. гламе.³¹ Морамо напоменути да рударске рупе нису постојале само у граду, већ у целој новобрдској околини.³² Имена рударских рупа данас носе села у околини Новог Брда. Вести о количини експлоатисане руде добијамо из XV века. У доба владавине деспота Ђурђа, Ново Брдо је давало приход од ископане руде близу 200.000 дуката годишње.³³ Треба истаћи да је Ново Брдо поседовало и своју ковницу, где се ковао новобрдски динар који је био у оптицају на територији целог Полуострва.

Дубровачка колонија у Новом Брду била је једна од најзначајнијих и најјачих у средњем веку на српској територији. Помиње се у бројним дубровачко-српским уговорима из тог доба. Повешом из 1387. године кнез Лазар је одредио да Дубровчани који имају имовину у Новом Брду морају

²⁹ Лексикон градова и шртова средњовековних српских земаља, 198 (А. Фостиков, *Ново Брдо*).

³⁰ К. Јиречек, *Трговачки љушеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, у: Зборник Константина Јиречека I, 269; С. Ђирковић, *Католичке парохије у средњовековној Србији*, у: „Работници, Војници, Духовници”, 245–246.

³¹ ЛССВ, 115–118 (С. Ђирковић, *Глама*).

³² М. Динић, *Ново Брдо*, „Старинар” V–VI (1954–1955), 248.

³³ *Истио*, 248.

учествовати у одбрани града и плаћати одређене дажбине.³⁴ Према истраживањима М. Динића, Дубровчани су у XIV веку већ имали своје конзуле у Новом Брду. Неки од њих су: Џиво Сокорчевић (1373. и 1380), Андрија Менчетић (1382), Андрија Сокорчевић (1387) и други.³⁵ Дужност конзула била је превасходно да штити дубровачке интересе пред српским владаром у колонији, те да учествује у судским споровима у којима су се парничили Дубровчани. У Новом Брду је долазило до размирица између српских владара, властеле и дубровачке колоније. Оваквих размирица највише је било за време владавине деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића. Знамо да је 1416. године дубровачко Веће умољених расправљало о ситуацији својих трговаца у Новом Брду које је оштетио новобрдски војвода Петар.³⁶ Према наводима М. Динића, овај сукоб се завршио тако што су Дубровчани забранили својим трговцима да долазе и тргују у Новом Брду док деспот Стефан не исправи начињену неправду двојици оштећених трговаца. У време деспота Ђурђа Бранковића, разлог сукоба са Дубровчанима у Новом Брду били су дугови домаћег становништва према дубровачким улагачима.³⁷

Ново Брдо није било само рударски и трговачки, него и занатски центар. Занатлије нису биле стациониране стриктно у граду него су живеље и у његовој околини, што доказује и топономастика села у околини града.³⁸ Највише информација о занатлијама, у Новом Брду и околини, сазнајемо из књиге дужника Михаила Лукарчевића који је био Дубровчанин.³⁹ У граду је био знатан број златара, неки од њих су се

³⁴ Љ. Стојановић, *Старе српске новеље и писма I*, 120.

³⁵ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II*, 44.

³⁶ *Исто*, 52.

³⁷ *Исто*, 54.

³⁸ С. Новаковић, *Село*, у: „Народ и земља у старој српској држави”, Београд 1891, 71.

³⁹ Д. Ковачевић Којић, *Градски животи у Србији и Босни (XIV-XV вијек)*, 371.

по паду Новог Брда преселили у Дубровник и постали дубровачки грађани.⁴⁰ Поред златара, у граду су били присутни и дрводеље, кројачи, обућари, кожухари... Према наводима из Лукаревићеве књиге дужника, због ширења градских зидина, те увећања промета робе, занатлије су по потреби насељаване у град из саме околине. Тачан број занатлија у Новом Брду, на основу књиге дужника Лукаревића, представила је Десанка Ковачевић Којић.

Прилог бр 1:

Табела која приказује врсту, број и укупан број занатлија у дубровачкој колонији у Новом Брду

Занатлије	у Новом Брду	у околини
Ковачи	12	11
Кројачи	14	6
Златари	4	4
Обућари	5	3
Кожухари	4	1
Месари	5	-
Дрводјеље	2	1
Седлари	2	-
Клобучари	2	-
Пушкар	1	1
Грнчар	-	1
Свићар	1	-
Пекарица	1	-
Каменар	1	-
Укупно	54	28

Преузето: Д. Ковачевић Којић,

Градски животи у Србији и Босни (XIV–XV вијек), 373.

⁴⁰ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* II, 82.

Ново Брдо је град који се најдуже одржао да не падне у руке Османлија, те се у њему одржала и дубровачка колонија. Међутим, због сталних ратних збивања која су задесила Балкан, пословање Дубровчана у овом граду почиње да опада. Дубровчани га напуштају 1455. године када је пао у руке Турака.⁴¹

б) Рудник под Штурцем

Планина Рудник се налази северно од Горњег Милановца. Локација средњовековног рударског града налази се три километра источно од данашње варошице Рудник.⁴²

Први писани подаци о Руднику потичу из 1293. године, када се помиње као део *сремске земље* којом је владао краљ Драгутин Немањић.⁴³ Пошто је Драгутин био у династичком сукобу са млађим братом, Милутин му је 1301. године преотео Рудник. У трговачком уговору краља Милутина са Дубровчанима из 1302. године, налази се и клаузула по којој дубровачки трговци у Руднику имају иста права као они у Брскову.⁴⁴ Рудник се помиње и у време сукоба цара Душана са угарским краљем Лудвигом када је цар Душан издао једну повељу на Руднику 1354. године. После слома Српског царства, Рудник пада у руке жупана Николе Алтомановића. Због жупановог непријатељског понашања према Дубровчанима, према наводима М. Динића, дубровачки трговци нису посећивали овај град док је био у његовој власти. После кратког времена, жупану је Рудник одузео кнез Лазар, и током његове владавине дубровачка колонија је била у зениту. Рудник је после био под влашћу деспота Стефана Лазаревића, а након тога под влашћу деспота Ђурђа Бранковића до пада Деспотовине у османске руке.

⁴¹ Детаљније: К. Михаиловић из Островице, *Јаничареve усјомене*, 121.

⁴² *Лексикон градова и њихова средњовековних српских земаља*, 245–247 (В. Петровић, Рудник).

⁴³ Ђ. Мано Зиси, *Рудник*, „Старинар” VI (1931), 137–139.

⁴⁴ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I, 36–37.

У Руднику су се експлоатисали обојени метали, у првом реду олово и бакар. О рудничком бакуру прве вести добијамо из 1321. године, у уговору о куповини истог, где пише да је 3.000 литара бакра коштало 41 перпер. Дубровачки извори нам доносе вести, да је руднички бакар употребљаван у Дубровачкој републици за изливање топова. О сребру које се експлоатисало у Руднику, према наводима М. Динића, добијамо податак из једног уговора када је кнез Лазар, при куповини тканина од неког трговца из Округлог, захтевао да му се износ који је тражио за тканине исплати од рудничког сребра. За рудничко олово Дубровчани нису били заинтересовани, јер су у босанским рудницима добијали исту руду по јефтинијој цени. Потребно је истаћи да је и Рудник, као и већина српских рударских насеља, имао ковницу новца, чији се почетак рада може датирати у време владавине краља Драгутина.

На Руднику су Дубровчани имали своју колонију, која је била далеко слабија и од мање важности од оне у Новом Брду. Наведено потврђује и чињеница да су за конзуле на Руднику именовани Дубровчани који су припадали пуку. Вести, о пословима Дубровчана на Руднику, има мало. Оно што са сигурношћу знамо јесте да су Дубровчани били цариници (закупци царине) на Руднику у доба деспота Стафана Лазаревића.⁴⁵

в) Сребреница

Сребреница је била средњовековни град рударског типа. Смештена је у босанском делу Подриња, на левој обали Дрине, у долини Црвене реке.⁴⁶ Име је добила по сребру које се експлоатисало у њеним рудницима.

Сребреница је првобитно била под влашћу босанских владара и тада је имала статус трга.⁴⁷ Зенит је достигла у доба деспота Стефана Лазаревића. Фокусираћемо се на пер-

⁴⁵ *Исџо*, 17.

⁴⁶ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 166.

⁴⁷ *ЛССВ*, 737–739 (Д. Ковачевић Којић, *Три*).

од када је овај рудник био под влашћу Србије и када је Сребреница добила статус града.

Деспот Стефан је Сребреницу добио од угарског краља Жигмунда након 1411. године (одузета од Босне), односно између 1411. и 1413. године.⁴⁸ Босански краљ Твртко II је 1425. године покушао да врати Сребреницу, међутим деспот Стефан Лазаревић је дигао војску и одбранио Сребреницу. У одбрани града су учествовали и Дубровчани који су се задесили у граду.⁴⁹ Више пута је наизменично признавала српску и босанску власт, а посебно је занимљив период двовлашћа над градом 1445. године између деспота Ђурђа и краља Стефана Томаша.⁵⁰ Град је пао у османске руке 1462. године.

Дубровчани који су се населили у Сребреници, за време босанске власти, су имали велике повластице а њихова колонија је била једна од најразвијенијих на Балкану. Дошавши под деспотову власт, а деспот свестан чињенице какав драгуљ има у својим рукама, повлачи економско-политичке подухвате тако да ствари почињу да се одвијају неповољно по Дубровчане. Владавина деспота Стефана је доба централизације. Деспот је настојао да из градова извуче што већи део средстава за државну касу. Овакав режим Дубровчанима није био по вољи јер нису могли неконтролисано да вуку робу (првенствено сребро) за Дубровник и да је тамо по много већој цени продају. Због оваквог деспотовог става долази до честих сукоба са Дубровчанима. Тако је Стефан Лазаревић 1417. године продао сребреничку царину тројици Дубровчана по цени од 300 литара сребра, а уз доплату још 100 литара сребра добили су право да нико од деспотових људи не сме променити ни једну аксаћу сребра изван ковнице, нити смеју примати или мењати за сребро

⁴⁸ К. Јиречек, *Трговачки љуџеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, у: Зборник Константина Јиречека I, 263; А. Веселиновић, *Држава српских деспоја*, 116.

⁴⁹ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I*, 58.

⁵⁰ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 170.

динаре сем од цариника.⁵¹ Међутим, деспот није испоштовао договор, те су Дубровчани да би постали закупци царине морали да доплате још 100 литара сребра. Према наводима М. Динића, добивши право на царинење, Дубровчани су постављали царине на новим местима (пример је Костирево) где су цариници узимали много више новца трговцима него на старим царинарницама. Још једна новина коју је деспот увео 1414. године, јесте да сви страни трговци у првом реду Дубровчани морају плаћати *clotu* односно порез на непокретну имовину коју су имали у Србији. Овај порез је 1418. године износио 1 дукат.⁵² Дубровачки трговци су се на овакве одлуке жалили Већу умољених, али је оно одобрило деспотове одлуке јер је то значило добро пословање између Дубровника и Српске деспотовине.

У XV веку Сребреница постаје, по количини експлоатације сребра, други рудник на Балкану. Тада се у Сребреници налазио највећи број Дубровчана који су били поседници јама тј. бавили су се експлоатацијом сребра.⁵³ Стефан Лазаревић је 1417. године обновио ковницу новца. Новац који се ковао звао се *нова цека* са угравираним натписом – *Нова цека ѿсѿодина Сѿефана*.⁵⁴ Новац се ковао у Сребреници и за време деспота Ђурђа Бранковића, али су га Дубровчани окарактерисали као новац слабог квалитета, јер се у његовом саставу поред сребра налазио и бакар.⁵⁵

Поред тога што су улагали у посао са рудом, трговали, били закупци царина, Дубровчани су се у Сребреници бавили и занатством. Према наводима Десанке Ковачевић Којић, у Сребреници па и у другим рударским центрима

⁵¹ Љ. Стојановић, *Старе српске новеље и писма* I, 221.

⁵² *Исѿо*, 229.

⁵³ Д. Ковачевић Којић, *Изглед Сребренице у дубровачким изворима (1352–1460)*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV)”, 218.

⁵⁴ Ђ. Радојичић, *Новац Десѿоѿа Сѿефана из „Нове цеке“, „Старинар”* 12 (1937), 45–46.

⁵⁵ М. Динић, *За исѿорију рударсѿва у средњовековној Србији и Босни* I, 80.

средњовековне Србије и Босне, златарство је било један од најразвијенијих заната. Тачан број дубровачких златара у Сребреници био је 66 и они су се најдуже одржали у граду. Поред златара било је и занатлија који су се бавили и другим занатима: месари, крзнари, подстригачи сукна, обућари, свећари, кројачи. Познат је број занатлија у Сребреници од 1413. до 1459. године:

Прилог бр. 2:
Дубровачке занатлије
у Сребреници 1413–1459. године

година	златари	кројачи	подстригачи сукна	месари	кожухари	обућари	свећари	клобучари	сабљари	ткачи	укупно
1413.	3										2
1414.	2	2	2								7
1415.	1	1	1	1		1					5
1416.		2		1							3
1417.	2										2
1418.	5				1						6
1419.	6	1	2								9
1420.	3	2			1						6
1421.	4	2	3								9
1422.	6			1	2						9
1423.	3	1	2		2	1					9
1424.	5	3	1	1	1						11
1425.	5	2	2								10
1426.	7	2	2			1					12
1427.	2	3	1								6
1428.		1		1							2
1429.	2	4	3	3	1						13

1430.	1									1
1431.	2	8	4	3	3	1				21
1432.	8	8	3	4	1					24
1433.	5	6		2	1					14
1434.	15	10	5	2	3	1	1			37
1435.	8	10	4		1		1		1	25
1436.	12	8	1		2					23
1437.	6	2		1	2		1			12
1438.	12	3	1		1					17
1439.	5	5								10
1440.	4	1								6
1441.	4	2								6
1442.	3									3
1443.	1	1								1
1444.	3	1								4
1445.	4	1								4
1446.	4	1								5
1447.	4	2	1					1		7
1448.	2						1			5
1449.	2				1					4
1450.	1									1
1451.	1									1
1452.			1							1
1453.	1						1	1		3
1454.										-
1455.	1									1
1456.										-
1457.	1	1								2
1458.										-
1459.	1									1

Преузето: Д. Ковачевић Којић,
Градски животи у Србији и Босни (XIV–XV вијек), 398–399.

Битно је истаћи да су се дубровачке занатлије у овој колонији удруживале у занатска друштва. Па се тако као *socii* 1427. године помињу Радоје и Милат кројачи.⁵⁶ Ово удруживање је било веома погодно за занатлије, јер су робу могли да направе у већим количинама па самим тим да од исте имају и већу зараду. Још један куриозитет за ову дубровачку колонију јесте да се занатлије нису бавиле искључиво занатом за који су обучавани него и трговином. Сачуван је регистровани уговор о склапању друштва златара, који ће предмете од злата правити и исте пласирати на тржиште тј. продавати.⁵⁷ Према наводима Д. Којић Ковачевић, у дубровачкој колонији у Сребреници, нису живеље само занатлије и трговци него и лекари, правници и други административни радници. Ови подаци речито говоре о степену развоја колоније, те је Матица шаљући разне профиле занатлија подмиривала њене потребе и самим тим утицала на њен још бржи и бољи развој.

Сребреница, као и сви српски градови, услед османске опасности доживљава велику нестабилност. Падом Српске деспотовине у руке Османлија, Сребреница видно слаби јер у њој почиње да се гаси дубровачка колонија, а разлог је несигурно пословање.

г) Трепча

Трепча је средњовековни рудник и утврђење у северном делу Косова и Метохије, недалеко од Косовске Митровице. Тачан положај остатака средњовековног града и трга, у чијој околини су пронађени трагови средњовековног рударства је у околини насеља Мажића, Старог Трга, Гумишта и са обе стране Трепчанског потока.⁵⁸ Према истраживањима М. Ди-

⁵⁶ Д. Ковачевић Којић, *Дубровчани занатлије у средњовековној Сребреници*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV)”, 400.

⁵⁷ *Исто*, 401.

⁵⁸ *Лексикон градова и њихова средњовековних српских земаља*, 300–301 (В. Пе-

нића у рудицима у околини Трепче ископавало се олово, док С. Ризај у својим истраживањима наводи да се поред олова у рудиштима ископавало сребро и злато.

Трепчу први помиње краљ Милутин у својој повељи манастиру Бањска која је позната као Светостефанска хрисовуља.⁵⁹ У папском писму из 1303. године католичка парохија у Трепчи са две цркве (Св. Петра и Св. Марије) је под јурисдикцијом барске надбискупије.⁶⁰ Разлог постојања католичке парохије у граду су њени становници који су били католичке вероисповести. Први су били Саси, који су започели рударска ископавања у околини града. Касније, како се град привредно развијао те постао центар робне размене, почињу да се насељавају Дубровчани и Которани који оснивају своје колоније у овом граду. Они су били и закупци царина (тј. обављали су дужност цариника у граду). Према наводима М. Динића, до 1371. године Трепча је била у поседу чланова династије Немањић. Пошто се Царство распало област Косова и у њој Трепча припала је Вуку Бранковићу. Он је у Трепчи поседовао ковницу новца, те је сребро из Трепче у вредности од 15.000 дуката дао 1359. године у Дубровник на чување. Свој зенит овај рударски град је достигао у XV веку за време деспота Стефана Лазаревића.⁶¹ У српским рукама овај град и рудник је био до коначног пада Деспотовине под османску власт 1455. године.

Живот и пословање дубровачке колоније у Трепчи можемо реконструисати на основу разрешеница, тестамената и судских спорова које су Дубровчани водили међусобно или са државом. Примера ради, сачувана је разрешеница из 1411. године у којој Мара Бранковић пише Дубровачкој влади *да је извесни Боџиша, који је био закупац царине и „цеке“*

тровић, *Трепча*).

⁵⁹ Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик IV (1980), 5.

⁶⁰ И. Божић, *Немирно њиморје XV века*, Београд 1979, 17.

⁶¹ К. Јиречек, *Трговачки њишеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, 267.

у Трепчи, измирио сва своја дуговања према њој.⁶² Оно што је карактеристично за међусобне спорове Дубровчана, не само у Трепчи него у свим њиховим колонијама, јесте да су се обраћали својој влади, а не матичним правосудним органима да исте реши. Као пример наводимо судеонике *gabelle Tripze* за 1421. годину: Стјепша Тврдисалић, Јакша Брајковић и Антоје Брајковић. Они су касније имали некакав међусобни спор, за арбитре су им одређена два властелина који су утврдили да нико од њих нема да било шта потражује од другог.⁶³ Тестаменти трепчанских Дубровчана су веома занимљиви јер из њих добијамо веома важне податке у вези са рударством. Из мноштва, издвајамо тестамент Јунија Ивана Сокорчевића сачињен 9. септембра 1409. године у Трепчи. Између осталог, у тестаменту се наводи, да је госпођа Мара Бранковић покојнику дужна 109 литара, 1 унчу и 4 аскаће сребра, да на тргу у Трепчи поседује дрвену кућу коју оставља ванбрачном сину Ђорђу, тврди да има четвртину једног кола са војоводом Пашаитом, те да има још и *рују звану Славомир и шесџ делова са рудом*. Помиње и рупу Славна са рудом у којој има осам делова, *para octo*. У својој опоруци завештава прилоге католичким црквама у граду.⁶⁴ Из тестамент овог дубровачког племића можемо закључити, да је имао развијен рударски посао, да се код њега задуживала и властeosка породица Бранковић што довољно говори о његовом имовном стању и пословној јачини, те да је био порески обвезник у Трепчи јер је имао непокретну имовину.

У време османске окупације српских земаља, према наводима С. Ризаја, у Трепчи је, иако је била под српском влашћу, постојала османска ковница новца и Османлије које су у изворима познате под називом *sclavus turchorum*. Трепчанске Османлије пљачкале су дубровачке караване сребра

⁶² Љ. Стојановић, *Стјаре српске њовеље и њисма I*, 161.

⁶³ М. Динић, *Трепча у средњем веку*, у: „Српске земље у средњем веку”, Београд 1978, 405.

⁶⁴ *Исџо*, 405–406.

под изговором да је сребро потребно за османске ковнице новца. Трепча је под турску власт пала 1455. године. Дубровчани нису више могли да суделују у експлоатацији сребрне и оловне руде, а главни разлог је био тај што је османска администрација забранила извоз сребра и олова.⁶⁵ Из ових разлога дубровачка колонија у Трепчи није престала да постоји, али губи привредни и економски значај који је имала у доба српских владара.

Дубровачке колоније у градовима на територији средњовековне Србије

Поред рударских центара, дубровачке колоније су се налазиле и у другим српским средњовековним градовима. У питању су српске престонице у различитим периодима, као и градови који су имали добар стратешки и географски положај. Наречено илустроваћемо на примерима дубовачких колонија у Приштини, Смедереву и Београду.

а) Приштина

Приштина је град који се налази на североистоку Косова и Метохије, у близини планине Гољак. Приштина је била краљевска престоница у којој су боравили српски краљеви и цареви, а након распада Царства постала је део области Бранковића.⁶⁶

У XIV веку Приштина израста у јак привредни центар.⁶⁷ Један од разлога јесте њен повољан географски положај. Кроз насеље је ишао тзв. *Пришијевски њуџи*, који је водио од Звечана преко Вучитрна и Приштине према Скопљу или до-

⁶⁵ S. Rizaj, *Rударstvo Kosova i Metohije i susednih krajeva od XV do XVII veka*, Priština 1968, 161.

⁶⁶ F. Miklosich, *Monumenta serbica*, 563.

⁶⁷ *Лексикон градова и њихова средњовековних српских земаља*, 227–228 (М. Вушковић, Приштина).

лином Лаба преко Прокупља за Ниш, док је са друге стране овај пут спајао приморске градове на Јадрану са Цариградским друмом.⁶⁸

Према наводима К. Јиричека, статус Дубровчана у Приштини регулисан је тек кад је град дошао под управу Вука Бранковића. Вук је 20. јануара 1387. године у Приштини издао Дубровчанима повељу о слободи трговине.⁶⁹ Овим чином почиње и успон дубровачке колоније у Приштини. Тих година, у изворима се помињу Дубровчани који су дошли у Приштину ради сребра које је породица Бранковић полагала у дубровачке депое.⁷⁰ Године које су уследиле биле су врло несигурне за боравак Дубровчана у Приштини, јер је област Косова била поприште борби како породица Бранковић и Лазаревић, тако и сталних османских упада. Од 1402. године, када је овом облашћу харала куга, до 1413. године, дубровачка колонија у Приштини броји у просеку пет до шест становника, док 1413. године има једанаест становника.⁷¹ Дакле, можемо закључити да се 1413. године број становника у дубровачкој колонији рапидно повећао. Дубровчане од тада срећемо у изворима и као закупце царине у Приштини. Примера ради, госпођа Мара Бранковић пише дубровачкој влади да је Богиша Радмиловић, дубровачки грађанин, држао ковницу и царину у Приштини и Трепчи 1411. године и да је све своје рачуне платио.⁷²

Према наводима Д. Којић Ковачевић, већ од 1413. године у архивској грађи могу се наћи имена чланова судских комисија које је дубровачка влада именовала за град Приштину. Дужност ових комисија, пре свега, била је да решавају судске спорове између Дубровчана у нареченој ко-

⁶⁸ Г. Шкриванић, *Пушчеви у средњовековној Србији*, 88–89, 105, 107, 127.

⁶⁹ Љ. Стојановић, *Сјаре српске повеље и писма I*, 136–139.

⁷⁰ К. Јиречек, *Сјоменици српски*, Београд 1892, 102.

⁷¹ Д. Ковачевић Којић, *Приштина у средњем вијеку*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV)”, 60.

⁷² М. Динић, *Трепча у средњем веку*, 6.

лонији. Ови подаци нам омогућавају да пратимо број настањених Дубровчана у Приштини током година. Д. Којић Ковачевић је на основу детаљних истраживања направила табелу, у којој је представљен тачан број Дубровчана у Приштини у периоду од 1414. године до 1453. године.

Прилог бр. 3:

Приказ броја Дубровчана у Приштини од 1414 до. 1453. године

Година	Број Дубровчана
1414.	39
1415.	33
1416.	41
1417.	69
1418.	74
1419.	79
1420.	97
1421.	74
1422.	113
1423.	145
1424.	157
1425.	139
1426.	144
1427.	117
1428.	122
1429.	115
1430.	47
1431.	57
1432.	44
1433.	118
1434.	124
1434.	140
1435.	176

1436.	208
1437.	218
1438.	133
1439.	109
1441.	35
1442.	97
1443.	-
1444.	11
1445.	107
1446.	104
1447.	51
1448.	80
1449.	17
1450.	33
1451.	19
1452.	15
1453.	5

Преузето: Д. Ковачевић Којић,
Градски животи у Србији и Босни (XIV–XV вијек), 62.

Анализирајући ове податке можемо закључити да је број становника у дубровачкој колонији осцилирао од године до године. У време првог пада Деспотовине њихов број се смањује али су и даље присутни у привредном животу. Надаље, број становника у овој колонији зависио је најпре од обима пословања у датом тренутку, а потом од политичких прилика.

Потребно је истаћи да су у Приштини боравили чланови дубровачког племства и грађанства. Број представника племства зависио је од обима и исплативости инвестиције у колонији у датом тренутку.⁷³ Из претходних примера зна-

⁷³ Д. Ковачевић Којић, *Приштина у средњем вијеку*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV)”, 70.

мо да се дубровачка властела везивала искључиво за тргове, руднике и колоније где је могла да обави уносан посао који доноси већу зараду.

Дубровчани у Приштини су се претежно бавили трговином. Многи од њих су се удруживали и постајали компано-ни или *socii*. Најважнији предмет њихове трговине било је сребро. Притом морамо нагласити да је у Приштини постојала посебна локална мера за мерење тежине сребра.⁷⁴ Знамо да је дубровачки трговац Никола Главић, иначе дугогодишњи сарадник Кабужића и дистрибутер племенитих метала са балканског подручја у Венецију, испоручио Кабужићима у периоду од 1428. до 1432. гламског сребра у вредности од око 30.000 дуката.⁷⁵ Никола Главић је у време сарадње са браћом Кабужић био стално настањен у Приштини. Пошто у околини самог града није било довољно племенитих метала за дистрибуцију, дубровачки трговци из Приштине склапали су пословне уговоре са околним рудницима – Ново Брдо, Трепча, Јањево и другим.

У самој Приштини Дубровчани су држали продавнице у којима су продавали разноврсну робу, а ишли су и у суседна места када су тамо били пијачни дани ради трговине. Познат је случај пет Дубровчана који су из Приштине кренули у Вучитрн на пијачни дан, али нису ништа продали због временских непогода.⁷⁶ У Приштини су се, поред трговца, налазиле и дубровачке занатлије (41): 18 златара, 8 кожухара, 6 кројача, 3 пекара, 2 дрводеље, итд.⁷⁷ Дакле, можемо закључити да је у насељу било итекако развијено занатство захваљујући Дубровчанима.

⁷⁴ *Исџо*, 71; *Лексикон градова и џирова средњовековних српских земаља*, 227–228 (М. Вушковић, *Приштина*).

⁷⁵ *Исџо*, 71–72.

⁷⁶ К. Јиричек, *Сџањани*, у: *Зборник Константина Јиричека I*, 419–420.

⁷⁷ Д. Ковачевић Којић, *Приштина у средњем вијеку*, 76.

Властела је имала водећу улогу у управи града.⁷⁸ Од укупно 4.022 конзулска мандата у Приштини 3.653 су вршили припадници властеле. Наравно, властела није учествовала само у управи колоније, него и у судским комисијама које је постављала директно влада у Дубровнику. Појединци из реда дубровачке властеле настањени у Приштини су службовали на дворовима српских деспота. Један од њих је Паскоје Сокорчевић. Он се 1413. године настанио у Приштини и вршио је судску или конзулску дужност у периоду од 1423. до 1440. године.⁷⁹

Међу Дубровчанима у Приштини су избијали и сукоби. Проблеме су најчешће изазивале трговачке трансакције. Ови спорови су решавани судским путем, а судије су биране из редова становника колоније.⁸⁰

Тестаменти говоре о имовинском стању Дубровчана из Приштине. Као пример може да послужи тестамент Микоша Мимоновића који говори да је његова кућа снабдевена свим потрештинама за трговачки посао.⁸¹

Битно је истаћи да су дубровачки грађани учествовали у културном животу Приштине. Они су заједно са домаћим становништвом, учествовали сваког Божића у некој врсти *надевања алке*. Ова игра се одвијала на градском тркалишту, где су такмичари у пуној ратној опреми мачем, топузом или копљем скидали алку обешену о колац.⁸² О учешћу Дубровчана на овим играма сведочи и један немили догађај.

⁷⁸ М. Динић, *За историју рударства* II, 44.

⁷⁹ К. Јиричек, *Историја Срба* II, 367–368.

⁸⁰ Један од спорова је вођен због убиства слуге Николе Главича 1426. године. Д. Ковачевић Којић, *Приштина у средњем вијеку*, 79.

⁸¹ *Ист*о, 80.

⁸² *Ист*о.

б) Београд

У српској средњовековној историји Београд постаје значајан тек за време владавине деспота Стефана Лазаревића. Наиме, после битке код Ангоре, деспот Стефан Лазаревић је посто угарски вазал те је на поклон од краља Жигмунда добио Београд и одлучио да тај град прогласи својом престоницом.⁸³ Деспот је започео изградњу и утврђивање Београда која је трајала до 1427. године.⁸⁴ Изглед самог утврђења и живот у граду описао је Константин Филозоф у свом делу *Жиџије десиоџа Сџефана Лазаревића*.⁸⁵ Географски положај Београда био је од великог стратешког значаја јер је град излазио на две реке (Сава и Дунав). Приде, градови на граници су имали посебан стратегијски значај. Као такав био је примамљив за дубровачке трговце који се ту насељавају и развијају своје трговачке послове.

Знатно пре владавине деспота Стефана, дубровачки трговци су овде пословали. У XIII веку, тачније 1230. године, кад је ова територија била под бугарском влашћу, цар Јован II Асен је дао Дубровчанима повељу, која је подразумевала слободу трговине на подручју Видина, Браничева и Београда.⁸⁶

У време када је Београд био под влашћу деспота Стефана Лазаревића, дубровачка колонија није бројала пуно чланова. У прилог овој констатацији говори и веома мали број судских спорова који су се водили у Београду.⁸⁷ Један од кључних разлога ове појаве био је што су трговци са својим компанијима пословали у другим градовима: Руднику, Заје-

⁸³ Лексикон градова и њихова средњовековних српских земаља, 31–43 (М. Антоновић, *Београд*).

⁸⁴ Д. Ковачевић Којић, *Слика Београда у дјелима савременика (1403–1521)*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV)”, 195.

⁸⁵ Константин Филозоф, *Жиџије десиоџа Сџефана Лазаревића*, Београд 1989, 71–130.

⁸⁶ Д. Васни, *Погранични српски и угарски градови на Сави и Дунаву у средњем веку*, Нови Сад 2017, докторска дисертација у рукопису, 144.

⁸⁷ *Исџо*, 180.

чи, Смедереву, Ваљеву и даље.⁸⁸ Примера ради, Марин и Матија Градић су пословали у Београду, док је Марин приде трговао у Новом Брду и Сребреници где је обављао и функцију цариника.⁸⁹

У почетку су дубровачку колонију у Београду махом насељавали представници властеле: Гундулићи, Гучетићи, Растићи, Бабаљевићи и други.⁹⁰ Припадници ових породица су се задржавали и пословали дужи период у Београду, што доказују некретнине које су поседовали и судски спорови у којима су имали улогу судија. У граду су обављали и функцију конзула. Примера ради 1423. године у Београду су се парничили Цветко Петровић и Франко Таловац. Том приликом за конзула је изабран Ловро Марталов Гучетић, док су за судије постављени Андрија Капчевић и Богдан Прочас.⁹¹

У време прве опсаде Београда 1440. године, почео је неповољан период за дубровачку колонију и она је почела да се осипа. Главни разлог њене стагнације јесу ратна дејства на тлу Београда, те Дубровчанима није било сигурно пословање у оваквим условима. Тако да у овом периоду дубровачке властеле у Београду није више било. Међутим, неки Дубровчани су ипак остали да послују у Београду. Међу трговцима јављају се Митош Весековић, Влахуша Илић, Радивој Катана и други.⁹² Знамо да је дубровачким посланицима, који су 1444. године ишли угарском краљу, наложено да сврате у Београд код дубровачког трговца Радивоја Катане, уколико им понестане новца.⁹³

Опсада Београда 1456. године, привредно је дотукла овај град. С тим у вези, Дубровчани почињу масовно да га на-

⁸⁸ Ј. Калић, *Београд у међународној историјини средњеј века; Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867*, Београд 1970, 56.

⁸⁹ И. Макен, *Дубровачки историјини у XVI веку*, 277–285.

⁹⁰ Д. Васни, *Појранични српски и угарски градови на Сави и Дунаву у средњем веку*, 186.

⁹¹ М. Динић, *Грађа за историју Београда II*, Београд 1951, 17.

⁹² *Истџо*, 16–18.

⁹³ *Истџо*, 51–54.

пуштају, а послови опадају. Почињу пословно да се везују за суседно Смедерево. Па ипак, колонија у Београду није потпуно угашена. Наведено потврђују прилози Дубровчана католичким црквама које су биле у граду.⁹⁴

в) Смедерево

Смедерево је последња престоница српске средњовековне државе. У изворима се први пут помиње у XI веку као насеље на територији Браничевске епископије.⁹⁵ Добија на значају у XV када је деспот Стефан Лазаревић преселио своју престоницу на реку Дунав у Београд, јер тада и Смедерево постаје успутна станица за дубровачке трговце. Прави успон доживљава када је деспот Ђурађ Бранковић одлучио да на месту насеља сагради утврђење и пресели престоницу у Смедерево. Његов геостратешки положај био је од виталног значаја за ондашњу српску државу. Деспот је, пошто је Србији претила опасност од османских напада, могао да добије угарску војну помоћ у врло кратком року или да нађе спас преко Дунава уколико се за то укаже потреба.

Дубровчани су били присутни у Смедереву и за време владавине деспота Стефана, с тим да им је град био само успутна станица ради обављања трговачких послова, док се за време владавине деспота Ђурђа у изворима јавља прва дубровачка колонија у граду. Према наводима Д. Ковачевић Којић, Дубровчани не посећују у великом броју Смедерево у периоду од 1436. до 1438. године, што се може закључити по малом броју судских комисија које су именоване ради решавања спорова које су Дубровчани у граду међусобно имали. Од 1445. године број Дубровчана у овој насеобини се рапидно повећава. Број Дубровчана у периоду од 1445. до 1457. године детаљно је анализирао Д. Ковачевић Којић.

⁹⁴ Д. Ковачевић Којић, *Слика Београда у дјелима савременика (1403–1521)*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, 197.

⁹⁵ *Лексикон градова и њихова средњовековних српских земаља*, 264–272 (А. Крстић, Смедерево).

Прилог бр. 4:

Преглед Дубровчана у Смедереву 1445–1457. године

Година	Број Дубровчана
1445.	26
1446.	8
1447.	45
1448.	35
1448.	66
1450.	94
1451	52
1452.	91
1453.	103
1454.	56
1455.	31
1456.	10
1457.	16

Преузето: Д. Ковачевић Којић,
Градски животи у Србији и Босни (XIV–XV вијек), 255.

На основу приказаних података констатујемо да је дубровачка колонија била у процесу стварања у периоду од 1445. до 1457. године. Највећи прилив Дубровчана био је 1453. године (колонија је бројала 103 становника). Од 1454. почиње процес опадања колоније. Узрок је била стално присутна опасност од Турака.

Дубровачка колонија у Смедереву у претходно поменутом периоду бројала је 374 члана. Нису сви били трајно насељени у Смедереву, а структура становништва је била различита тј. били су заступљени припадници властеле али и грађанства.⁹⁶

⁹⁶ Д. Ковачевић Којић, *Дубровачка насеобина у Смедереву у доба десјетогодине*,

Једна од занимљивих појава јесте што у ово доста несигурно време Дубровчани напуштају остале градове, тргове и рударска средишта, док се у Смедереву насељавају. Ову појаву је графички приказала Д. Ковачевић Којић табелом из које се тачно може уочити стагнирање осталих дубровачких колонија на тлу српских земаља у односу на Смедерево.

Прилог бр. 5:

Преглед Дубровчана у важнијим економским центрима Депостовине

Број Дубровчана					
Година	Смедерево	Приштина	Ново Брдо	Рудник	Трепча
1445.	26	107	81	31	18
1446.	8	104	81	28	9
1447.	45	51	82	37	12
1448.	35	80	76	37	-
1449.	66	17	40	32	34
1450.	94	33	33	36	31
1451.	52	19	21	1	8
1452.	91	15	22	7	10
1453.	103	6	13	13	12
1454.	56	-	25	8	5
1455.	31	-	-	5	-
1456.	10	-	-	-	-
1457.	16	-	17	-	-

Преузето: Д. Ковачевић Којић,
Градски животи у Србији и Босни (XIV–XV вијек), 258.

Анализирајући изложене податке можемо закључити да је у смедеревској колонији број становника од 1449. године

у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, 256.

многу већи у односу на остале привредне центре на територији српских земаља. Надаље, смањење броја Дубровчана у Смедереву од 1454. године је видљиво. Па ипак, поменуте године када у Приштини више немамо дубровачких држављанина, њихов број у Смедереву је још увек релативно висок. Један од разлога повлачења Дубровчана из српских привредних центара од 1454. године, јесте вртоглаво освајање балканског простора од стране османских снага после пада Цариграда 1453. године. Српски простори су постали несигурни за дубровачке трговачке послове.⁹⁷

У дубровачкој колонији у Смедереву боравили су припадници грађанстава и властеле. Припаднике властеле изворна грађа не бележи до 1445. године. Она почиње да насељава колонију тек после обнове Деспотовине.⁹⁸ Од 1445. године властела је у све већем броју насељавала Смедерево. Разлог томе је што је Смедерево било најсигурнији град за развој разноразних послова. Од 1449. године у Смедереву је дупло више дубровачке властеле него у било ком другом привредном средишту на територији српских земаља.⁹⁹ Што се тиче појединих дубровачких трговаца, они су и пре пресељења у Смедерево, имали у граду развијене послове. Па тако имамо пример Радоја Милосављевића званог Катан и Николе Радолиновића, који су прво пословали у Београду, те су своје послове 1445. године пребацили у Смедерево и самим тим се тамо и настанили.¹⁰⁰

Становништво се у дубровачкој колонији у Смедереву првенствено бавило трговином. Један од доказа за ову претпоставку јесу судски спорови и пресуде, које су дубровачки трговци из Смедерева водили широм Балкана, у којима су поред имена трговаца наведена и места њиховог стано-

⁹⁷ И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952, 131.

⁹⁸ Д. Ковачевић Којић, *Дубровачка насеобина у Смедереву у доба десијотовине*, 259.

⁹⁹ *Истѝо*, 261.

¹⁰⁰ М. Динић, *Грађа за историју Београда II*, 28-57.

вања.¹⁰¹ Поред трговине бавили су се и кредитирањем, о чему говоре тестаменти појединих дубровачких трговаца из Смедерева у којима су наведена имена дужника. Дубровчани у Смедереву су и били закупци царине. Па тако имамо пример цариника у Смедереву који су увели неке новине, те им дубровачка влада налаже да те новине прекину и ствари врате на старо стање.¹⁰²

Што се тиче предмета саме трговине, о њима сведоче тестаменти јер су трговци, поред остале заоставштине, остављали и попис инвентара у својим радњама. У тестаментима се наводе: тканине, златни и сребрни накит, седла, оружје, одеће и остали предмети.¹⁰³ Закључујемо да су дубровачки трговци настањени у Смедереву трговали разноврсном робом, у зависности од потражње на тржишту.

Њихова трговина није била ограничена само на Смедерево. Одржавали су пословне контакте и са многим другим градовима у Деспотовини. Примера ради, њихово пословање је забележено и на тргу Ваљево.¹⁰⁴ Поред трговаца, у Смедереву, су биле присутне и дубровачке занатлије. То су: златари, подстригачи сукна, свећари, ткачи и пекари.¹⁰⁵ Број занатлија се повећавао у складу са проширењем дубровачке колоније у Смедереву, како у људству тако и територијално. Занатлије су се бавиле и трговином.

Већинско становништво дубровачке колоније у Смедереву чинила је властела. Дубровчани у Смедереву и свим својим колонијама на територији српских земаља су имали судску аутономију. Припадници властеле су бирани у судске колегије и бирани су за конзуле, с тим да су припадници грађанског слоја за конзуле бирани тек првом полови-

¹⁰¹ Д. Ковачевић Којић, *Дубровачка насеобина у Смедереву у доба десетогодине*, 263.

¹⁰² И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, 109.

¹⁰³ *Исио*, 264.

¹⁰⁴ Б. Храбак, *Три Ваљево у средњем веку*, ИГ 3–4 (1953), 98.

¹⁰⁵ Д. Ковачевић Којић, *Дубровачка насеобина у Смедереву у доба десетогодине*, 268.

ном XV века.¹⁰⁶ Дакле, у дубровачкој колонији у Смедереву су боравили припадници властеоских породица: Бобаљевић, Бунјић, Гучетић, Кабужић, Менчетић, Сокорчевић и друге.¹⁰⁷ Припадници грађанства само су 45 пута имали прилику да буду бирани за конзуле.¹⁰⁸ У првом реду, то су Стјепан Наљешковић и Влатко Остојић који су неколико пута имали прилику да буду бирани за судије.¹⁰⁹

Према наводима К. Јиричека, Дубровчани из Смедерева су били у дворској служби деспота Ђурђа Бранковића. Један од најпознатијих Дубровчана из Смедерева био је Дамјан Јунија Ђурђевић. Најпре је био деспотов саветник, затим посланик код османског султана, те посредник у мировним преговорима са Косачама.¹¹⁰ У Смедереву је провео 13 година и био је члан комисија које су управљале колонијом. Његов син Јуније живео је у Смедереву ангажован у администрацији угарског краља.¹¹¹

Дубровчани као трговци у српским земљама

Дубровчани су у српским земљама трговали самостално или удружени у трговачка друштва.¹¹² Разлог удруживања био је, пре свега, мањи улог за појединца а већа заједничка добит и сигурнија трговина. Дубровачка трговачка друштва најчешће су бројала два члана. Према наводима М. Спремића, један ортак је улагао новац док је други одлазио да тргује. Било је примера да су обојица улагала новаца, а добит од трговине су делили равномерно. Потребно је истаћи да

¹⁰⁶ М. Динић, *За историју рударства* I, 89.

¹⁰⁷ Д. Ковачевић Којић, *Дубровачка насебина у Смедереву у доба деспошћовине*, 270.

¹⁰⁸ *Истио*, 270.

¹⁰⁹ *Истио*, 273.

¹¹⁰ И. Макен, *Дубровачки иаџирицијати у XVI веку*, 13, 71, 119, 210–211.

¹¹¹ К. Јирчек, *Историја Срба* II, 368.

¹¹² ЛССВ, 739–740 (М. Спремић, *Трговачка друштва*).

је сваки члан друштва добијао од зараде управо онолико новца колико је уложио у исти.

У српске земље роба намењена за трговину транспортована је копненим путем. У Дубровнику су организовани каравани који су кретали пут српских земаља.¹¹³ Дубровачки каравани су најчешће користили, да би дошли у српске земље, путеве: *via Drine (via Bosne)* и *via Jesera (via Anagasti)*.¹¹⁴ *Via Drine* је водио од Дубровника преко Требиња и Фоче на Дрину. Са Дрине се рачвао према Београду и Подунављу, док је други крак овог пута водио у Полимље. *Via Jesera* је водио од Дубровника преко Требиња, долином Пиве, Шавника до Полимља. У Полимљу се рачвао, један крак пута водио је долином Ибра према Нишу, даље преко Софије у Цариград. Други крак је преко Новог Пазара водио на Косово до егејске обале. Превоз поморским путем користио се када су Дубровчани извозили са територије Балшића (била је у склопу српске земље).¹¹⁵

Дубровачки трговци су добијали од српских владара током читавог средњег века повеље.¹¹⁶ Оне су им гарантовале слободну трговину на територији српских земаља. Повељама је регулисана безбедност робе и лична безбедност трговаца. Трговало се по трговима, панађурима (храмовне славе), подграђима и друго. Рецимо, Стефан Дечански у повељи Призренској епископији 1326. године, наглашава да на храмовну славу могу сви доћи *било да су Грци или Латини и слободно њрїоваји*.

Тргујући на туђој територији, дубровачки трговци су морали српским владарима плаћати царину.¹¹⁷ То је био један од главних извора прихода владара, не само у српским

¹¹³ М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска њрїовина*, 306.

¹¹⁴ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 206.

¹¹⁵ Из Бара су извозили маслиново уље. D. Dinić Knežević, *Trgovina uljet u Dubrovniku u 14. веку*, *Historijski zbornik*, 23–24 (1970–1971), 290.

¹¹⁶ ЛССВ, 529–531 (Р. Михаљчић, *Повеље*).

¹¹⁷ ЛССВ, 729–740, (С. Мишић, А. Веселиновић, *Царина*).

земљама, него у целој средњовековној Европи. У српским земљама владари су неретко царину и тргове давали под закуп дубровачким трговцима. Примера ради, сачувано је писмо из 1340. године којим краљ Душан обавештава дубровачку владу да су Марин и Михо Бунић закупили све тргове у Зети и трг у Призрену.¹¹⁸ Цариници су наплаћивали таксе од трговачког промета на трговима, где је обављана продаја, искључиво и једино на продату робу.¹¹⁹ Трговци су овај процес пролазили на сваком тргу где би продали робу. Уколико би трговац хтео да напусти Србију плаћао је на граници царину на сву робу коју је поседовао.

Артикли извоза из српских земаља

Србија је имала метала у обиљу. Доносили су највећи профит и стога су врло рано постали предмет интересовања дубровачких трговаца. Транспортовали су их у Дубровник у већим или мањим комадима на теглећој марви, један део метала је остајао у граду док се други део извозио у земље Медитерана.¹²⁰

Племенити метал којим се највише трговало било је сребро. У изворима се појављују три врсте сребра које се извозило: сребро, бело (фино) сребро и гламско сребро.¹²¹ Сребро које се извозило из српских земаља било је најбоље по квалитету, а нешто слабијег квалитет било је сребро из Сребренице. Најстарији подаци о цени сребра потичу из XIV века када је дубровачка литра сребра (327,9 г) вредела 6,5 венецијанских дуката.¹²² Временом је долазило до поскупљења

¹¹⁸ К. Јиричек, *Споменици српски*, 100.

¹¹⁹ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 200.

¹²⁰ С. Ђирковић, *Производња злата, сребра и бакра у централним областима Балкана до почетка новог века*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, 90.

¹²¹ С. Ђирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ђук, *Српско рударство*, 68.

¹²² В. Винавер, *Прилози историји племенитих метала и цена наднаца (средњовековни Дубровник)*, ИГ 1–2 (1960), 74–82.

сребра, па тако имамо пример да је сребро у периоду од 1370. до 1380. достигло цену 8–8,5 дуката по литри и она је задржана до османских освајања.¹²³

Уноснији посао била је свако трговина гламским сребром тзв. *іламом*, која је у себи имала и одређени проценат злата. Експлоатисала се у Трепчи, Брскову, Новом Брду и другим рудницима.¹²⁴ Глама је била и до три пута скупља од обичног сребра. У време владавине деспота Ђурђа Бранковића основано је десет дубровачких трговачких друштава која су трговала *іламом*. Она су до првог пада Деспотовине остварила профит од овог посла у износу од 23.322 дуката.¹²⁵ Најинтензивнија трговина сребром, на територији српских земаља, била је у доба Деспотовине. Ово потврђује присуство највећег броја дубровачких трговачких друштава која су трговала сребром. Владари су имали огромну корист од експлоатације и трговине сребром. Сима Ђирковић је владарске приходе од Сребренице представио у виду дијаграма. Дијаграм сликовито говори да су највећу корист и профит од трговине сребром у овом руднику имали српски деспоти 1457. године у износу од 30. 000 дуката.

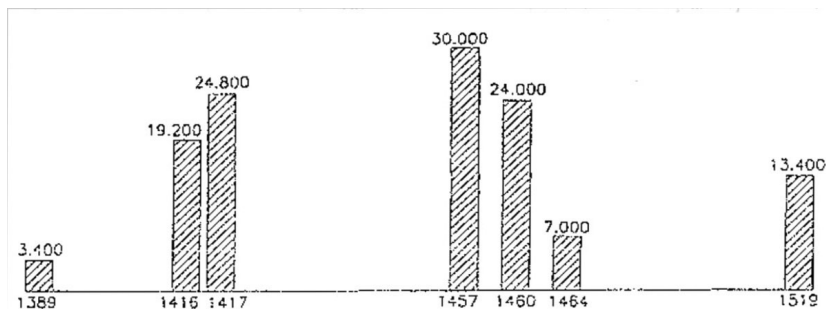
¹²³ С. Ђирковић, *Производња злата, сребра и бакра у централним областима Балкана до почетка новог века*, 90.

¹²⁴ I. Voje, *Agregatum de glama*, ИЧ 16–17 (1970), 15.

¹²⁵ *Истито*, 41.

Прилог бр. 6 :

Владарски приходи од рудника Сребрница (1389–1519)

Прузето:

С. Ђирковић, *Производња злата, сребра и бабра у централним областима Балкана до почетка новог века*, у: „Работници. Војници. Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, 93.

Поред сребра, са територије српских земаља, извозио се и бакар. Највећа експлоатација бабра била је у Руднику и Брскову. Извори разликују две врсте бабра којим се трговало: тврди бакар (*rame durum*) и фини бакар (*rame finum*).¹²⁶ Цена бабра је била стабилна, још од 1321. године када се њиме најинтензивније трговало. Један *миљар* бабра (1000 l = 328 кг) је износио 20,5 дуката. Бакар је из српских земаља преко Котора стигао у Дубровник. На основу податка из 1355. године знамо да је преко Котора у Дубровник стигло 64 товара бабра из Србије. Појединци из познатих дубровачких породица трговали су бабром: Бинчулићи, Бунићи, Гучетићи и други.

Олово се користило у стратегијске и грађевинске намене (за кровне конструкције), а Дубровчани су показали интересовање за трговину оловом. Експлоатисало се у Трепчи, Руднику, Сребреници и другим центрима. Дубровачки

¹²⁶ С. Ђирковић, *Производња злата, сребра и бабра у централним областима Балкана до почетка новог века*, 90.

трговци су почели да се баве трговином оловом још у XIV веку. Тако имамо пример дубровачког трговца Домања Менчетића који је трговао оловом у Трепчи, те је са својом браћом основао трговачку компанију која се бавила продајом олова.¹²⁷ Цена олова је варирала у зависности од његовог квалитета, те је миљар олова (358 кг) коштао у распону од 7,5 до 11 дуката.¹²⁸ Олово се није задржавало у Дубровнику, добар део увезеног метала извозио се у Венецију и широм Медитерана. Поред олова, извожен је и оловни оксид тзв. *летиа*, који се користио за справљање лекова и козметичких препарата.¹²⁹

Са територије српских земаља извозио се још један племенити метал – злато. Оно је најчешће извожено помешано са сребром или као чисто злато.¹³⁰ Извоз злата је био много скромнијих размера него извоз сребра. Потребно је истаћи да се злато извозило првенствено као *лама* која садржи већи постотак сребра. Извозом злата из српских земаља бавили су се представници дубровачких патрицијских породица – Бенешивићи, Бунићи, Сокорчевићи и други.¹³¹

Поред метала, дубровачки трговци су из српских земаља извозили кожу, крзно и вуну. Извоз коже из српских земаља се може пратити од XIII века. Најзаступљенији артикли ове групе јесу јунеће, кравље и бивоље коже. Из српских земаља извозила су се и крзна дивљих животиња. Најинтензивнији извоз кожа из Србије у Дубровник био је у XIV веку, с тим да је део кожа из Дубровника извожен одмах у Венецију.¹³² Па тако имамо пример Павла Барабића, дубровачког тргов-

¹²⁷ Д. Јечменица, *Две разрешенице краља Стефана Душана за Домању Менчетића са браћом*, ССА 8 (2009), 45–55.

¹²⁸ С. Ђирковић, *Производња злата, сребра и бакра у централним областима Балкана до почетка Новог века*, 91.

¹²⁹ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 212.

¹³⁰ С. Ђирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ђук, *Старо српско рударство*, 71.

¹³¹ И. Макен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 439.

¹³² С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 213.

ца кожом и крзном, који је из Призрена извезао 1363. године у Дубровник крзно и кожу у вредности од 225 дуката.¹³³

Да се у Дубровник увозила и вуна види се по одлуци Великог већа из 1419. године да се на необрађену вуну, која се следеће три године доведе у град, не плаћа никаква царина.¹³⁴ Ова одлука је продужена на још четири године 1423. године, да би се обезбедила довољна количина вуне у граду ради несметаног рада сукнара и ткача.¹³⁵ Несумњиво је да је ова вуна између осталог купована и у српским земљама, јер се становништво претежно бавило сточарством и пољопривредом, те им је продаја вуне доносила приходе.

После сребра и олова, најтраженији производ који је долазио из српских земаља био је восак.¹³⁶ На дубровачком тржишту је био познат под латинским назвом *cera*. Почео је да се извози из српских земаља у Дубровник у XV веку.¹³⁷ Према наводима Д. Којић Ковачевић восак се извозио у сировом облику. Постојао је и фини восак, мерио се и продавао у литрама. Сиров восак се прерађивао у *кућама вошћаним* у фини восак. Посао прераде воска су Дубровчани донели у српске земље, ту се восак паковао за транспорт у котуре, погаче, а уколико је био *бели* наливао се у сандуке.¹³⁸ Восак није извожен само да би се продавао у граду, него је извожен даље у италијанске градове. Па тако имамо пример наследника Марина Бунића, који су били закупници царине у Призрену, те су учествовали у посредничкој трговини између осталог и воском.¹³⁹

¹³³ В. Krekić, *Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine u XIV veku*, GFF u Novom Sadu IV (1959), 12.

¹³⁴ Д. Динић Кнежевић, *Петар Панћела – тировац и сукнар у Дубровнику*, ГФФ у Новом Саду XIII (1970), 91.

¹³⁵ *Истио*, 91.

¹³⁶ Д. Ковачевић Којић, *Trgovina u srednjovekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961, 121, 173–174.

¹³⁷ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 214.

¹³⁸ ЛССВ, 103–104 (Ћ. Бубало, *Восак*).

¹³⁹ И. Макен, *Дубровачки њајрицијай*, 147.

Поред воска, пошто се становништво претежно бавило пољопривредом и сточарством, из српских земаља дубровачки трговци су извозили месо, маслиново уље и сир. Извоз меса из српских земаља за разлику од приморских градова је био слободан. Из српских земаља се поред сировог меса, извозило и усољено месо које су махом куповали морепловци јер је могло да се конзумира дужи временски период.¹⁴⁰ Што се тиче маслиновог уља, оно је извожено са територије Балшића само у случају несташнице овог артикла у граду. Уље се продавало у *сџарима*. Знамо да је 10. новембра 1390. Радослав Милошевић добио обећање од Николе апотекара да ће му за месец дана набавити 5 стари уља из Бара, по цени од 14 гроша и с казном од 19 гроша за стар.¹⁴¹

Сир је из српских земаља дистрибуиран у котуровима, комадима и у мешини – *сирење*.¹⁴² На дубровачком тржишту је био најтраженији *влашки сир*. За увоз сира градска влада је издала посебне мере. Примера ради, дубровачка влада је увела казну од 100 перпера, за оне који сир увезен из Србије намењен Дубровчанима покушају да извезу даље. Овај податак говори о присуству сира из српских земаља на дубровачком тржишту у датом периоду.¹⁴³

У Дубровнику долази до развоја сукнарства, па самим тим и до оснивања сукнарских радионица у XIV веку.¹⁴⁴ Између осталог била је потребна и сировина којом ће се сукно бојати. Ту сировину по имену црвац (*chermesini, cermesium*) дубровачки трговци су нашли управо у српским земљама, те су одатле почели да га доносе у град. Црвац је сировина непознатог порекла. Постоји више теорија. Најзаступљеније је мишљење К. Јиречека да настаје од цинабарита. Црвац је давао црвену боју, те је кориштен за бојање тканине у црве-

¹⁴⁰ ЛССВ, 398–400 (М. Спремић, *Месо*).

¹⁴¹ D. Dinić Knežević, *Trgovina uljet u Dubrovniku u 14. veku*, 294. нап. 61.

¹⁴² ЛССВ, 670–671 (М. Спремић, *Сир*).

¹⁴³ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 216.

¹⁴⁴ Д. Динић Кнежевић, *Пешар Панџела – шрџовац и сукнар у Дубровнику*, 1.

но.¹⁴⁵ Трговина црвцем била је најинтензивнија у XV веку јер је тада била и највећа потражња за њим у Дубровнику.¹⁴⁶ Податке о пореклу црвца, мерној јединици и цени, добијамо из задуженица којима су се трговци обавезивали кредитору да ће дуг исплатити у црвцу. На основу вести из 1440. године, дознајемо да је на отплату дуга из Трговишта (данашњи Нови Пазар) допремљено 2.200 либара црвца.¹⁴⁷ Из ових података можемо закључити да је црвац начешће стицао са територије Новог Пазара, да се његова количина мерила либрима и да је био врло скуп.

На дубровачком тржишту била је заступљена и рујевина. То је био танин, добијао се из дрвета руј и користио се за штављење и бојење коже.¹⁴⁸ Дубровчани су посредовали у трговини рујевином. Она је из Дубровника одвожена на венецијанско тржиште. Први континент рујевине из Мачве стигао је у Дубровник 1386. године.¹⁴⁹

Поред црвца и рујевине, са територије српских земаља извожена је и сирова свила. Њена дистрибуција почиње у XIV веку. Наравно, главну улогу у дистрибуцији имали су дубровачки трговци. Део свиле завршавао је на дубровачком тржишту, док је остатак одлазио пут Венеције.¹⁵⁰ Према наводима из Дечанске хрисовуље, свилена буба се гајила у околини Призрена, те се одатле извозила или у чаурама или свиленим влакнима.

На територији српских земаља била је развијена кућна радиноост на разбоју, где су се ткале грубе вунене тканине које су на дубровачком тржишту биле познате као *раша*. Ова тка-

¹⁴⁵ С. Радојчић, *Црвац*, Зограф 2 (1967), 30–31.

¹⁴⁶ И. Воје, *Прилози трговине црвцем (sergesium) у срењовековном Дубровнику*, ИЧ LVI (2008), 106.

¹⁴⁷ *Истио*, 107.

¹⁴⁸ ЛССВ, 53–54 (С. Ђирковић, *Боје*).

¹⁴⁹ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 218.

¹⁵⁰ Д. Динић Кнежевић, *Тканине у привреди*, 49–50.

нина се користила за израду мушких одела.¹⁵¹ На дубровачком тржишту је била позната још једна врста тканине пореклом са наших простора. То су склавине које су служиле као прекривач за људе и животиње и као материјал за одећу.¹⁵²

Пошто градско подручје није било погодно за узгој стоке и развој сточарства, дубровачки трговци су стоку увозили из залеђа где је стоке било у изобиљу. Дубровчани су чак формирали и трговачка друштва која су трговала стоком. Па тако имамо пример Паскоја Менчетића који је са својим партнерима, на територији залеђа, трговао стоком 1335. године.¹⁵³ Одређени континент стоке је дистрибуиран из Дубровника за Венецију што сведочи о дубровачкој посредничкој трговини.

Артикли увоза у средњовековну Србију

Један од најнеопходнијих артикала за прехрану како људи тако и животиња, била је со. Она је у унутрашњост стизала са Јадрана. Со се могла продавати само на четири места: Св. Срђ, Дријева, Котор и Дубровник.

Што се тиче српских земаља, со су на овој територији дистрибуирали дубровачки трговци. Со се преносила у залеђе на теглећој марви тј. караванским транспортом, мерила се у *модијима*, а награда за транспорт исплаћивана је у натури.¹⁵⁴ Приходе од трговине сољу делили су српски владари са дубровачком општином.¹⁵⁵ Со из *ојштинској кумерка* је набављало становништво из босанског залеђа и влашко становништво са територије српских земаља, док је остало становништво српских земаља куповало со из *царској/краљевској кумерка*. Када је со из Угарске и Влашке почела да

¹⁵¹ *Истио*, 12.

¹⁵² *ЛССВ*, 734, 735 (Д. Динић Кнежевић, *Тканине*).

¹⁵³ И. Макен, *Дубровачки иајрицијайи у XIV веку*, 276.

¹⁵⁴ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 221.

¹⁵⁵ *ЛССВ*, 679 (М. Спремић, *Со*).

пристиже у српске земље, дубровачки трговци су имали посредничку улогу у дистрибуцији и продаји. Познато је да су дубровачки трговци трговали сољу са ових простора у Смедереву и Београду, те да су 1414. године учествовали у допремању угарске соли у Приштину.¹⁵⁶

У XIII веку почиње увоз још једног артикла, који су у прво време могли себи да приуште само владари и властела. То су тканине од памука и вуне, свила, баршун, платна и друго.¹⁵⁷ Дубровчани су имали најважнију улогу у посредничкој трговини скупоченим тканинама између Балкана и Медитерана. Дубровчани су се 1234/1235. године обавезали на плаћање краљу Стефану Владиславу сто перпера и педесет лаката *скерлеџа часног* (врста тканине тамноцрвене боје).¹⁵⁸

Најстарије вести о дубровачкој трговини тканинама на територији српских земаља долазе управо из Брскова. У први рударски центар Дубровчани су доносили тканине и куповали руде. Према прорачунима Г. Чермошинка, на основу дугова за 1282/83. које су дубровачки трговци подигли на име пословања у Брскову, извоз из Дубровника за Србију износио је 4.409 солида од чега су трећину извоза чиниле тканине.¹⁵⁹ Дубровачки трговци су користили пут преко реке Бојане за дистрибуцију тканина, а на то још указују подаци да су овим путем 1421. и 1422. године извезли 32 товара тканине.

Дубровачки трговци тканинама су уједно трговали и рудом, те су били закупци царина на трговима широм српских земаља. Примера ради, у време владавине краља Стефана Дечанског купац царине био је трговац тканинама Андрија Пештић.¹⁶⁰ Пошто је трговина поменутиим артиклом била веома уносан посао, да би извезли већу количину тканина и

¹⁵⁶ К. Јиреček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povjesti srednjeg vijeka*, 39.

¹⁵⁷ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 223.

¹⁵⁸ Љ. Стојановић, *Старе српске њовеље и писма* I, 12, 13.

¹⁵⁹ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 121.

¹⁶⁰ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 225.

остварили већи профит, Дубровчани су почели да оснивају трговачка друштва која су првенствено трговала овим артиклом. Неретко су се удруживали са Которанима ради продаје тканина. Знамо да је Лампре Менчетић склопио 1333. године споразум о стварању трговачког друштва које ће трговати тканинама.¹⁶¹ Од 1416. године, када је Петар Пантела основао своју сукнарску радионицу, почињу да извозе материјале од сукна и несумњиво је да су те тканине стизале и на српско подручје.¹⁶²

У раном средњем веку, на територији српских земаља није било развијено виноградарство у мери у којој је то било у позније доба, те су владари и становништво били приморани да купују вино од стране дубровачких трговаца.¹⁶³ Вино је транспортовано у јарећим мешинама караванским путем у залеђе.

Први помен о извозу вина, посредством дубровачких трговаца, јесте уговор између Дубровчана и Которана из 1279. године којим је и једнима и другима дозвољено да продају вино искључиво сопствене производње на тргу у Брскову.¹⁶⁴ Исто тако вести о дубровачком вину на територији српских добијамо из одлуке Малог већа за 1303. годину по којој Дубровчани који су закупили царину на реци Дрим морају да извезу 3.000 *ведара* вина.¹⁶⁵ Дистрибуција вина посредством дубровачких трговаца наставља се у XV веку. Михаило Лукаревић је трговао вином у Новом Брду, а поред тога дубровачко вино се продавало у Руднику 1428. године и Зајачи 1446. године.¹⁶⁶

Дубровчани нису били једини који су дистрибуирали вино на територији српских земаља. Овим послом бавили су

¹⁶¹ И. Макен, *Дубровачки иајрицијай у XIV веку*, 147, 325, 326.

¹⁶² Д. Динић Кнежевић, *Петар Пантела – њрвовац и сукнар у Дубровнику*, 1. ЛССВ, 517–519 (М. Спремић, Пића).

¹⁶⁴ Д. Динић Кежевић, *Трговина вином у Дубровнику у XIV веку*, 66.

¹⁶⁵ *Исјо*, 66.

¹⁶⁶ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 227.

се и трговци из италијанских градова. Дубровчани су се са њима удруживали ради боље дистрибуције вина и веће зараде.¹⁶⁷ Чувена и скупоцена малвазија је тако стигла на наше просторе. Примера ради, крамар Станоје Станковић уговорио је довоз два товара малвазије са дубровачким трговцем Николом Фортом 1430. године на територију деспота Ђурђа.¹⁶⁸

Српски средњовековни владари су водили експанзионистичку и одбрамбену политику. Дакле овај период је за српске земље био врло турбулентан. Српску војску је требало опремити оружјем које се није производило на територији српских земаља.

Оружје се производило у Млетачкој републици. Главни дистрибутери у српским земљама били су дубровачки трговци.¹⁶⁹ Посредством Луке Марка Лукаревић 1313. године оружје је стизало у Зету, Стефану Дечанском док је управљао њоме.¹⁷⁰ Пошто је политика цара Душана била освајачка, он је посредством дубровачких трговаца из Млетачке републике набављао ратне бродове.¹⁷¹ Оружје купљено у Млетачкој републици, на које се плаћао порез, стизало је у Дубровник, а потом караванима пребацивано у српске земље.

По пропасти српског царства, увоз оружја преко Дубровника је био у застоју јер су Војиновићи и Алтомановићи, управитељи области кроз које су дубровачки каравани пролазили, били у ратним сукобима са Дубровачком републиком.

У периоду Деспотовине оружје се набављало у Дубровнику. Поред хладног оружја српски деспоти су набављали ватрено наоружање и барут.¹⁷²

¹⁶⁷ Д. Динић Кнежевић, *Трговина вином у Дубровнику у XIV веку*, 88.

¹⁶⁸ Г. Томовић, *Дубровачка грађа о цркви Глици у Полимљу*, ИЧ 56 (2008), 276–277.

¹⁶⁹ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 129.

¹⁷⁰ М. Динић, *Comes Constantinus*, ЗРВИ 7 (1961), 8.

¹⁷¹ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 129.

¹⁷² С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 229.

Дубровачки трговци су у средњем веку на територију српских земаља увозили стакло и драгоцене предмете пореклом са Медитерана (највише из Млетачке републике). Па тако имамо пример из 1325. године, када је дистрибуцију стакла на територији српских земаља вршило трговачко друштво муранског стаклара Матеја из Пијанинга и дубровачког трговца Палме Пасилијера.¹⁷³ Али морамо истаћи да ово стакло није било производ млетачких мајстора, него се само производило у Млетачкој Републици под надзором муранских мајстора. Нажалост израда стакла у Дубровнику није заживела. Вести о дубровачкој дистрибуцији стакла на територије српских земаља добијамо и током XV века. О томе говоре извештаји о пљачкама каравана. Тако је 1412. године дошло до крађе контингента стакла који су Дубровчани послали пут српских земаља, на Бојани.¹⁷⁴

Скупоцени примерци из Дубровника доношени су на захтев српских владара и властеле. Познато је да се у депоу деспота Ђурђа у Дубровнику налазило вредно посуђе: више од 50 сребрних чаша, пехари, тањира, угарске купе итд.¹⁷⁵

¹⁷³ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 131.

¹⁷⁴ В. Хан, *Архивска грађа о стаклу и стакларству у Дубровнику (XIV–XVI век)*, Београд 1979, 21.

¹⁷⁵ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 230.

ДУБРОВНИК И БОСНА

Трговачки уговори између Босне и Дубровника у средњем веку

Прве вести о трговинским везама између Дубровника и средњовековне Босне потичу из друге половине XII века. Најстарији документ јесте повеља бана Кулина из 1189. године којом Дубровчани добијају знатне повластице: пуну слободу кретања и трговања широм његове земље без икакве царине, осим ако му неко *да својом вољом њоклон*.¹⁷⁶ Из повеље бана Матеја Нинослава, која је издата 1235. године, сазнајемо да се Дубровчанима потврђују раније привилегије.¹⁷⁷ Значајан сегмент ове повеље јесте ословљавање Дубровчана са *Власи*, јер је на простору града живело претежно становништво романског порекла, док се становништво Босне ословљава *Србима* јер се средњовековна босанска држава простирала на српском етничком простору.¹⁷⁸ Овом повељом решено је и питање судских процеса, уколико би дошло до спорова између Дубровчана и Босанаца због ду-

¹⁷⁶ Зборник средњовековних ћириличких повеља и писамa Србије, Босне и Дубровника, књ. 1, 1186–1321, № 2, стр. 49–52; D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 9.

¹⁷⁷ С. Новаковић, *Законски сјоменици српских држава средњеј века*, № XII, стр. 144–145.

¹⁷⁸ V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, deo I, Zagreb 2019, 81.

гова. Другу повељу бан Матеј Нинослав издао је Дубровчанима између 1235. и 1240. године.¹⁷⁹ Састављена је у духу пређашње, те се каже да Дубровчани нису дужни плаћати *никакве десетине*.¹⁸⁰ Исто тако, бан се обавезао да ће у случају рата са Србијом штитити Дубровчане. У трећој и четвртој повељи, које је бан издао Дубровчанима 1240. и 1249. године, потврђују се раније привилегије. Бан Стјепан II Котроманић је 1326. године увео царину у износу десетине вредности на робу дубровачким трговцима.¹⁸¹ На основу нареденог констатујемо да се у ово доба положај дубровачких трговаца погоршао, у односу на раније године када су слободно, без икаквих препрека трговали на босанској територији. Међутим ово није био једини уговор који је бан Стјепан II Котроманић потписао са Дубровником. Уговором из 1332. регулисано је решавање судских спорова између становника Босне и Дубровника.¹⁸² Овом исправом уведен је у Босни *иоройни суд*. У случају да Дубровчанин почини убиство на територији Босне, бан би преузео улогу врховног судије. Бан је дубровачким трговцима дао рок од шест месеци да се одселе са босанске територије уколико дође до рата између Дубровника и Босне. Бан Стјепан II Котроманић је преминуо 1353. године, те га је на босанском престољу наследио синовац Твртко. По доласку бана Твртка на престо, Дубровчани су одмах, ради својих трговачких и политичких повластица, послали делегацију у Босну. Босански бан је 1. априла 1355. године у граду Високом, издао латинску исправу Дубровчанима којом потврђује старо пријатељство, слободу и права које су Дубровчани имали у Босни за време његовог претходника.¹⁸³ Следеће године дошло је до званичног

¹⁷⁹ С. Новаковић, *Законски сјоменици*, № XIII, стр. 145–146.

¹⁸⁰ V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, 81.

¹⁸¹ *Isto*, 81.

¹⁸² С. Новаковић, *Законски сјоменици*, № XXXII, стр. 164–166.

¹⁸³ С. Новаковић, *Законски сјоменици*, № XXXIX, стр. 173, 174; V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, 93.

уговора између Дубровника и Босне, којим су потврђене одлуке претходно поменуте латинске повеље. Потребно је истаћи да је бан Твртко 1367. године и сам посетио Дубровник, где је Дубровчанима издао повељу: *Присејосмо на моћима и на свейом еванђељу да је наша кућа с Дубровником једна довијека. Како је једна кућа била с нашим сѣрицем и јосјодином баном Сѣјейаном, ѿако да је с нама Дубровник једна кућа до вијек и вјекова. Докле јод буде нашеј сјемена и њиховој, нека се ѿе двије куће не раздвоје никад до вјека вјечноја, нејо нек обје буду једна кућа. И онај закон који су имали с нашим сѣрицем јосјодином Сѣјейаном, и ѿсање оних закона и књија јојѿврдисмо нашом ѿрисејом и нашим ѿисањем и нашим ѿечайом, ѿако да је међу нама јединсѣво у вјеке вјекова и ми нећемо Дубровника осѣавиѿи и брајисѣва довијека никада, докле буде нашеј и њиховој сјемена, с ѿиме да они никакво зло не јочинју ѿе да се одложи све шѿо би се мојло држайѿи неврјером ѿрема ујарском краљу.*¹⁸⁴ У граду Бобовцу бан Твртко је 1375. године издао Дубровчанима повељу којом их разрешава плаћања било какве царине у босанској држави. Од 1376. године у Босни се поново убирала царина од дубровачких трговаца. Твртко је проглашен за краља Србије, Босне, Приморија и Хумских земаља 1377. године. Недуго после крунисања, потписан је 1378. године уговор о пријатељству са Дубровником.¹⁸⁵ Једна од најзначајнијих ставки овог уговора јесте, да се краљ Твртко обавезао да ће штитити Дубровник од било ког непријатеља. Дубровачка општина се обавезала да ће, уколико дође до неких нереда, бити уточиште краљу Твртку и његовој породици.

По смрти краља Твртка, Босном је владао слаби краљ Стјепан Дабиша. У његово време долази до јачања великаша. Тада су господари Попова поља и приморског подручја

¹⁸⁴ F. Miklosich, MS, стр. 176; С. Новаковић, *Законски сјоменици*, № LI, стр. 188, 189; V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, 157–158.

¹⁸⁵ С. Новаковић, *Законски сјоменици*, № LVII, стр. 194–196; *Исѿо*, № LV, стр. 206–208.

између Стона и Орашца била браћа Бељак и Радич Санковић. Радич Санковић је 15. маја 1391. године дао слободу кретања и трговања по њиховој области, а посебном повељом браћа су Дубровчанима предала Конавле са Цавта-том.¹⁸⁶ Краљ Дабиша је повељом из 1392. године потврдио Дубровчанима све повластице које су добили од његових претходника и господе српске и босанске, али под условом да њему као краљу исплаћују Светодмитровски данак.¹⁸⁷ Дубровчани су били у добрим односима са наследницама босанске круне, краљицом Јеленом Грубом и краљем Стјепаном Остојом. О томе сведоче повеље које су издали краљица Јелена 1397. године и краљ Стјепан Остоја 1399. године, те су краља Стјепана Остоју и његово потомство Дубровчани увели у ред свог племства.¹⁸⁸ После свргнућа краља Стјепана Остоје, на власт 1405. године долази краљ Твртко II Твртковић. Он је исте године Дубровчанима одобрио повластице и повеље које су добили од његових претходника док Дубровчани заузврат уводе краља Твртка II у ред своје властеле.¹⁸⁹ У међувремену долази до нових превирања у босанској држави, те на власт поново долази Стјепан Остоја. Пошто су Дубровчани били главни босански сарадници у привреди и трговини, краљ им је 1409. године потврдио раније повластице и привилегије на његовој територији.

Након смрти Стјепана Остоје (1418), његов наследник син Стјепан Остојић издао је 5. марта 1419. године Дубровчанима повељу.¹⁹⁰ Потврдио им је повеље од господе српске и босанске и свих краљева босанских, с тим да му они са

¹⁸⁶ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 220; С. Новаковић, *Законски сѝоменици*, № LXVII, стр. 208, 209; V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, 168.

¹⁸⁷ С. Новаковић, *Законски сѝоменици*, № LXVIII, стр. 209–210.

¹⁸⁸ С. Новаковић, *Законски сѝоменици*, № LXXII, стр. 212, 213; *Исто*, № LXXIII, стр. 213–215; V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, 169.

¹⁸⁹ Р. Михаљчић, *Исѝрава о ѝримању краља Тврѝка II за дубровачкоѝ власѝелина*, САА 10 (2011), 137–150.

¹⁹⁰ С. Новаковић, *Законски сѝоменици*, № LXXX, стр. 227–228.

своје стране дају светодмитровски и стонски данак.¹⁹¹ Од 1421. године краљ Стјепан Остојић се више не помиње у изворима, него се као једини владар Босне помиње краљ Твртко II. Он издаје повељу Дубровчанима 18. августа 1421. године којом потврђује све раније привилегије које су им дали његови претходници.¹⁹² Краљ Твртко II није уживао углед међу босанским великашима. У то време се осамосталио хумски херцег Стјепан Вукчић Косача. Војвода је 1435. године похранио своје благо у дубровачке депое и потврдио им право поседа на Конавале, а Дубровчани су га заузврат прогласили својим властелином. Њихово пријатељство је кратко трајало и ускоро је дошло до отвореног сукоба. Ратно стање је трајало од 1451. до 1454. године. Рат је и те како лоше утицао на дубровачку трговину јер трговци нису имали приступ херцеговој територији.

У овом периоду Босна је била изложена сталним напади-ма Османлија, а повремено су неке њене територије биле под османском влашћу. Османски султан је 1442. и 1458. године издао две повеље Дубровчанима. Њима су Дубровчани добили слободу трговине на територији Босне. Међутим, Дубровчани и даље обављају своје обавезе према босанском краљу и редовно исплаћују светодмитровски данак. Краљ Томаш је 1456. године издао Дубровчанима кратку повељу о слободи трговине на његовој територији, с тим да је трговина на његовој територији забрањена фамилијама Стипашиновића и Латинчића. Када је 1461. године краљ Стефан Томашевић дошао на босански престо, Дубровчанима је издао повељу којом им потврђује све трговачке повластице, власничко право на Приморје и Конавале, те им даје право на извоз сребра из Босне.¹⁹³ У овом периоду дубровачка влада је често обустављала трговину у Босни због сталних османских провала. Стефан Томашевић је био последњи

¹⁹¹ V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, 193.

¹⁹² С. Новаковић, *Законски сџоменици*, № LXXXII, стр. 230–231.

¹⁹³ С. Новаковић, *Законски сџоменици*, № XCIV, стр. 256–258.

средњовековни босански краљ јер је Босна пала под османску власт 1463. године.

У овом периоду је Херцеговина била самостална област, те се Дубровчани у својим списима жале на херцега Стјепана да не поштује њихове трговачке повластице. Ни Стјепанову област нису заобишли османски напади. Његова област свела се само на град Нови (данашњи Херцег Нови), чију посаду су дубровачке галије снабдевале храном како би издржао османске нападе. Када је султан Бајазит II припрептио да ће напасти Дубровник уколико не буду престали да помажу Нови, бојећи се за свој град и опстанак Дубровчани су престали да помажу Нови.¹⁹⁴ Град је пао у османске руке 1482. године.

Развој рударства у средњовековној Босни

Развој рударства у средњовековној Босни почиње у раздобљу од XIV века када је забележено велико стагнирање европског рударства. Највећи успон рударство у Босни доживљава за време краља Твртка. Краљ и феудалци су видели профит у експлоатацији и трговини рудом. Истовремено, дубровачки трговци су почели да се интересују за послове са рудом. Наречено потврђује оснивање дубровачких колонија у великим рударским центрима.¹⁹⁵ У средњовековној Босни било је много активних рудника. Већина је свој максимум достигла у другој половини XV века. Босански рудници су обиловали сребром.

По обиму, значају и величини истиче се рудник Фојница, на територији западне Босне.¹⁹⁶ Присуство дубровачких златара упућује на експлоатацију сребра у околини Фоче. На

¹⁹⁴ *Лексикон градова и шртова средњовековних српских земаљ*, 194–198 (К. Митровић, Нови).

¹⁹⁵ *ЛССВ*, 310, 311 (Р. Ђук, Колоније).

¹⁹⁶ К. Јиречек, *Трговачки њушеви и рудници*, у: *Зборник К. Јиречека I*, 254–272; *Лексикон градова и шртова*, 309 (Е. Миљковић, Фојница).

овим просторима било је и руда злата. Наведено потврђује канун о руднику Фојница, у османско доба, и његовим помоћним рудницима Дежевици и Дусини из 1489. године у којем се помиње *краљев закон о златној руди*.¹⁹⁷ О експлатацији и извозу злата из Босне, у средњем веку, имамо веома мало података. У то доба у Србији и Босни се злато није одвајало од сребра, па се у изворима најчешће јавља као сребро. Подједнако важна била је експлатација руде олова. Најпознатији рудници ове руде су Олово и Дежевица.¹⁹⁸ Поред сребра, злата и олова, у средњовековним босанским рудницима експлоатисао се бакар, жива и лапис лаузир (минерална руда).

Посебну пажњу, у историјским истраживањима, заузима експлоатација црвца. У дубровачкој архивској грађи он се може наћи под бројним називима (*carmosi, crimisi, chermesi, charmusi, grimixio*).¹⁹⁹ Црвац се добијао у рудницима сребра и олова од тридесетих година XV века.

Босанско рударство доживљава свој полет, доласком Саса на просторе Балканског полуострва. Међутим, ми имамо мали број података о њиховом присуству на простору Босне. Конкретни подаци се могу добити из купопродајних уговора који су похрањени у Дубровачком архиву. Знамо да су саског порекла били браћа Ханс и Никола Сасиновић који су деловали у Остружници и Фојници.²⁰⁰ О боравку Саса на овом простору говоре сачувани топоними.

Дубровчани су се у почетку бавили само трговином руде. Временом су почели да инвестирају у рударска окна. Појединачно или удружени постајали су гварци, власници делова рудника. Учествовали су у финансирању радова и у

¹⁹⁷ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 143.

¹⁹⁸ *Лексикон прагова и шрјова*, 203, 204 (С. Рудић, Олово).

¹⁹⁹ И. Воје, *Прилој шрјовини црвцем (cermesium) у средњовековном Дубровнику*, ИЧ 56 (2008), 101–116.

²⁰⁰ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, књ. I, 7.

подели сразмерног дела добити.²⁰¹ Потребно је истаћи да су рудници у Босни били у поседу босанских краљева који су продавали делове или цео рудник. Један од доказа, поред купопродајних уговора и тестамената дубровачких трговаца који су похарањени у Дубровачком архиву, су дубровачке колоније које су настајале поред рудника. Дубровчани предузимају локалну трговину у тим рударским центрима, те их снабдевају са намирницама и са многим другим потрепштинама. Истовремено Дубровчани у овим местима постају закупци царина. То је подразумевало читав низ активности, од наплаћивања урбуре и тржних дажбина до прераде руде коју је владар добијао на име урбуре до организовања рада ковница новца.²⁰² Једна од мера, којом се контролисало подмиривање урбуре било је *болање* сребра тј. стављање жига на сребро које се из Босне извозило.²⁰³ На овој мери су органи власти стално инсистирали, те се из тога може закључити да је урбура била врло важна босанским владарима. Дубровчани су се бавили у овим рударским центрима и зеленашењем. То се види из судских процеса, које су Дубровчани водили са својим дужницима. Пошто је број задужених толико порастао, сами владари су морали да реагују како би заштитили домаће становништво.

На основу изложеног можемо констатовати да је рударство у средњовековној босанској држави било једна од носећих грана привреде. Развојем рударства, заживела је фискална и царинска политика, сами владари су имали велику новчану добит од наплаћивања царина и пореза од експлоатисане руде. Поред великог економског и привредног узлета, Босна је доживела процват градова. Рудари су поред рударских окана оснивали и градске насеобине које су се током времена развиле у велике трговачке и административ-

²⁰¹ С. Ђирковић, *Дубровник и залеђе у средњем веку*, 52.

²⁰² О урбури опширније: Б. Марковић, *Закон о рудницима десјоџа Сџефана Лазаревића, њревод и њправоисторијска сџудија*, Београд 1985, 43–45.

²⁰³ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 154.

не центре, који су достигли велику економску, привредну и политичку улогу. Посредством Дубровчана босанска руда је стизала до најудаљенијих места на Медитерану, а најзаступљенија руда која се извозила била је сребро. У Босну су се увозили артикли који нису могли да се произведу на њеном тлу. Што се тиче Дубровчана као улагача у руднике, из претходних истраживања може се закључити, да су обе стране, како Дубровник тако и босански владари, имали велику корист. Босански владари су поред економске добити имали и велику политичку корист. Познато је да су босански владари издавали Дубровчанима повеље којима су им биле пружене разне привилегије на територији босанске државе у економском и политичком смислу. Са друге стране зарад зараде и профита, дубровачка влада је заузврат давала босанским владарима велике привилегије. Они су постајали почасни грађани Републике, имали су право похране злата у дубровачке депое и азил у случају опасности.

Артикли размене и трговачки путеви на територији средњовековне Босне

Босна је имала најинтензивније трговинске односе са Дубровником у средњем веку. Јасан узрок оваквог стања јесу повластице које су дубровачки трговци добијали од босанских владара када су трговали на њиховој територији.

Трговинска размена између Дубровника и Босне почела је у XIII веку. Не може се са сигурношћу утврдити која роба је стигла прва са босанске територије. Према наводима Д. Којић Ковачевић можемо закључити да је то било робље.²⁰⁴ Ова *роба* је имала, у свим градовима у средњем веку па самим тим и у Дубровнику, посебне пијаце где се продавала. Цена робља није била фиксна. Зависила је од пола, старости, здравља и места на коме је продавано. Током XIII века цена

²⁰⁴ ЛССВ, 622–625 (Ћ. Бубало, *Роб, Робиња*).

је стално расла и кретала се од 30 до 40 перпера.²⁰⁵ У XIV веку цена робља из Босне почиње да опада. Потребно је истаћи да је један део робља који је долазио из Босне у Дубровник извожен у остале градове Медитерана. Те трансакције обављале су се на тргу Дријева, који је био познат по овој врсти трговине. Д. Којић Ковачевић наводи да је у купопродајним уговорима робље из Босне било означено са *de Bosna*.

Поред робља, најзаступљенији артикал који се извози из Босне били су племенити метали, у првом реду сребро и олово. Подаци о извозу сребра нису сачувани, али се зна да се много дубровачких трговачких колонија развило баш поред рудника сребра. Према томе може се закључити да је извоз сребра из Босне у Дубровник био знатан, јер су управо носиоци трговине у Босни били дубровачки трговци. О извозу олова постоје прецизни подаци који су похрањени у Дубровачком архиву. Примера ради, знамо да је сама дубровачка влада дозволила да у замену за увезено олово може да се извезе из Дубровника одређени контингент соли.²⁰⁶ Потребно је истаћи да је мерна јединица за олово био милијар. О извозу злата имамо само један податак. У децембру 1367. године Ратко Утиковић из Босне се обавезује једном Дубровчанину да ће му на име дуга послати *de argentofino vel aurofino de paliola*, при томе, злато ће се рачунати по цени 6½ дуката за сваку унчу.²⁰⁷ У токовима размене нашао се и бакар из Босне који се мерио у литрама. Он је у највећој мери завршавао посредством Дубровчана у Венецији.

Поред руда из Босне се извозила рогата марва и брдски коњи који су после трговцима добро служили за каравански превоз робе. Оно што је Босна могла још Дубровнику да понуди била су дрва, која су Дубровчани користили за израду својих барки и винских бачви. Ова роба се продавала

²⁰⁵ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 91.

²⁰⁶ *Isto*, 28.

²⁰⁷ *Isto*, 27

на ушћу Неретве.²⁰⁸ Контингенти дрва најчешће су долазили са реке Дрине.

Коже су биле исто један од траженијих артикала у Дубровнику, а најчешће су се извозиле овчија, јагњећа и говеђа кожа. О важности овог артикла говори податак да се 1376. године кожа из Горажда извозила у Дубровник у замену за со из Дубровника.²⁰⁹ Поред кожа Дубровчани су из Босне увозили и млечне прерађевине – сир и млеко. Чак постоји податак да је босански краљ и сам извозио сир у Дубровник.²¹⁰ Пошто је конфигурација терена у околини Дубровника била неповољна за бављење пољопривредом, општина је била приморана да житарице увози у првом реду из залеђа. Што се тиче житарица из Босне, њих су Дубровчани набављали на ушћу Неретве.²¹¹ Поред житарица, Дубровчани су у Босни набављали и велике количине воска.

Главни артикли које су Дубровчани извозили у Босну били су со, вино, тканине и риба. Потребно је истаћи да се со, према потписаним уговорима, у средњем веку могла извозити само преко четири места, а то су били: Св. Срђ, Дријева, Дубровник и Котор. Дубровчани су до 1808. године, имали главни доходак од извоза соли, те су се трудили да се ови уговори поштују.²¹² Због велике зараде и значаја, босански краљ је заједно са Косачама хтео да се укључи у трговину овим артиклом. Тако су у Новом почели да извозе со, а прва солана је отворена у Суторини. Због непоштовања ранијих уговора и угрожавања дубровачког монопола у трговини сољу, долази до спора између Дубровчана и босанског

²⁰⁸ *Isto*, 31.

²⁰⁹ *Isto*, 32.

²¹⁰ *Isto*, 35.

²¹¹ D. Dinić Knežević, *Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku*, ГФФ у Новом Саду 10 (1967), 90.

²¹² К. Жиречек, *Дубровачка шрговина*, у: Зборник К. Жиречека I, Београд 1959, 271–275.

краља.²¹³ Увоз соли из Дубровника у Босну био је у сталном порасту. То можемо закључити из уговора Дубровчана и Влаха који су преносили дубровачку со у Босну, најчешће у Борач, Прачу, Горажде и Фочу.²¹⁴ Колико је со била драгоцен артикал, у средњем веку, за Босну може се закључити из тога да су у замену за со давали руду коју су експлоатисали. Со се врећама преносила у залеђе.

Од круцијалног значаја за дубровачки извоз било је и вино. Да су Дубровчани увозили вино на територију Босне види се из одредбе Малог Већа од 30. јула 1303. године – да Дубровчани који закупе царину на тргу Дријева извезу 1.000 ведара вина под казном од 100 перпера.²¹⁵ Исто тако Д. Динић Кнежевић наводи да се вино у Босну није извозило само из града него и са Стона и Пељешца који су били под дубровачком управом на ушће Неретве. Дубровачки трговци су вино превозили својим баркама, а цена вина није била фиксна. Зависила је од тога да ли се вино куповало унапред, пре бербе (онда је било јефтиније). Уколико се продавао готов производ, самим тим се и преузимало одмах, а цена му је била скупља.

Поред винограда, дубровачка територија је била богата маслињацима. Дубровчани су се бавили и производњом маслиновог уља, те су исто и извозили. Уље се у залеђе извозило и продавало на велико, преносило се на коњима у дрвеним судовима и мешинама. Количина уља мерила се у *салмама* (*шоварима*) и ова мера је коришћена када се уље извозило копно.²¹⁶ Цена уља у XIV веку износила је за један милијар од 55 до 40 перпера, док се на извезено уље

²¹³ Б. Храбак, *Продаја соли у Херцеџ Новом и шрвења с Дубровчанима*, у: Зборник Бока, Херцег Нови 1978, 18–21.

²¹⁴ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 34.

²¹⁵ D. Dinić Knežević, *Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV veku*, ГФФ у Новом Саду 9 (1966), 39–85.

²¹⁶ D. Dinić Knežević, *Trgovina uljem u Dubrovniku u 14. veku*, 291.

плаћала царина Дубровачкој општини у износу од 9 фолара на један стар уља.²¹⁷

На тржиште Босне посредством Дубровчана стизале су и тканине. У Дубровнику се почетком XV века развила текстилна индустрија (чохаре). Имали су велику улогу у монополу над тканинама наметањем разних царина којима су штитили своју робу.²¹⁸ Товари са тканинама из Дубровника упућивани су у рударске центре и тргове у Босни. У XV веку трговина тканинама је у сталном порасту. Дубровчани су поред својих тканина продавали и тканине које су увозили из Италије и са Блиског истока (Левант). Поред продаје, дубровачки изасланици када су ишли на двор босанских владар (у дипломатске мисије) носили су на дар између осталог и скупоцене тканине.

Као што се из претходног излагања може закључити, трговина између Дубровника и Босне се одвијала копненим путем. Заправо су дубровачки трговци склапали уговоре са Влазима из залећа који су им на коњима или рогатој марви (најчешће волови) преносили робу и то се звала караванска трговина. Ова теглећа марва, била је најповољнија за овај начин трговине, јер се караван кретао по доста неприступачном терену. Стари путеви из римског доба били су уништени, а модерни путеви нису још увек били саграђени.²¹⁹

Постојала су два главна караванска пута која су Босну спајала са Јадранским приморјем. Први се звао *via Bosna* или *via Drine* – полазио је од Дубровника преко Требиња, Билеће, Фоче, па уз Ђехотину преко Пљеваља или долином Дрине према Лиму.²²⁰ Друга важна траса, којом су се дубровачки каравани кретали, била је долином реке Неретве. Овај пут у изворима назива *via Narente*.²²¹ Ишао је од Дубровни-

²¹⁷ Isto, 295.

²¹⁸ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 180.

²¹⁹ К. Јиречек, *Дубровачка трговина*, у: Зборник К. Јиречека I, 271–275.

²²⁰ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 159.

²²¹ Isto, 160.

ка морем преко Стона до ушћа Неретве где су формиран каравани, те се даље настављао левом обалом Неретве до Благаја, па преко Коњица и Иван планине у Босну, где је главно одредиште било Олово.

Слободно можемо рећи да су поменути путеви имали међународни значај у средњем веку. *Via Narente* је преко Дрине водио у Србију и даље у Угарску, док је *via Drine* водио у Србију до Ниша, где се спајао са главним саобраћајницама које су водиле пут Цариграда.²²²

Дубровачке колоније и њихово функционисање на територији средњовековне Босне

Дубровчани су добро учврстили своје трговачке послове на тлу Босне, што се може закључити из претходног излагања, те су одлучили да поред великих привредних центара оснују своје колоније.²²³ То су биле сталне насеобине у којима су Дубровчани поседовали непокретну имовину (куће, трговине, магацине), аутономна права, као и сопствену судску организацију. На чело колонија постављани су конзули који су били грађани Дубровачке републике, те су имали посебна управна и судска овлашћења. Међутим, када би дубровачки интереси или неки велики послови били угрожени, дубровачка влада је слала конзула који је вршио функцију нарочитог амбасадора.²²⁴ Постојали су и специјални конзули који су имали судску улогу. На ове функције су бирани људи који су припадали дубровачком племству.

Судије су биране из редова племства које је обитавало у босанским колонијама. Уколико није било племића у некој од колонија, онда су се бирали за судије, како их Д. Којић Ковачевић спомиње, *иошиџени људи из ирађансџива*. Постојао

²²² М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска шрџовина*, у: „Српске земље у средњем веку”, 311.

²²³ ЛССВ, 310, 311 (Р. Ђук, *Колоније*).

²²⁴ Д. Ковачевић, *Трговина у средњовековној Босни*, 83.

је и *судски колеџиј*, који су сачињавали припадници племства и грађанства. Овај правосудни апарат био је задужен само за Дубровчане.

Дубровачка влада је водила рачуна о својим грађанима у Босни. Уколико би се догодио било какав проблем у колонијама, Влада би одмах упутила посланство босанским владарима, те преко посланства агитовала да се исти реши и подсећала на свој повлашћени положај. Дубровачка општина се бринула и за заоставштину својих грађана у Босни. Са својим колонијама општина је одржавала контакте преко курира. Врло важна ставка у животу Дубровчана у Босни је било и слободно исповедање вере. Дубровчани су на тлу Босне подигли многе католичке цркве. Да би се могао сагледати сам настанак, развој и гашење дубровачких колонија на тлу Босне, у даљем излагању биће укратко представљене најважније и најзначајније.

а) Високи

Развило се на левој обали реке Босне, у жупи Босни, на тлу данашњег Високог. Први пут се помиње у изворима 1355. године као резиденција бана Твртка (лат. *Visoka, Sotto Visochi*).²²⁵ Дубровчани се у овом насељу јављају крајем XIV века, међутим према наводима Д. Којић Ковачевић за почетак стварања дубровачке колоније на овом простору треба узети 1412. годину јер су се тада Дубровчани населили у већем броју. Ово је уједно и најстарија дубровачка колонија на простору Босне. Дубровачка колонија у Високом се развија у периоду од 1412. до 1433. године. У овом раздобљу број Дубровчана у колонији је осцилирао. Чланови колоније у Високом били су припадници племства и грађанства. Најпознатије дубровачке племићке породице у Високом биле су: Бунићи, Лукаревићи, Гучетићи, Цријевићи, Гундулићи

²²⁵ *Лексикон ірадова и шїрїова*, 70, 71 (Ј. Мргић, *Високи*).

и други. Они се задржавају дуже у Високом, те су неки од њих обављали конзулске и судијске послове.²²⁶ У Високом је између племства и грађанства, што се Дубровчана тиче, била велика друштвена разлика у смислу повластица. Већ 1430. године почиње да опада активност Дубровчана у овом центру, а од 1433. године дубровачка колонија у Високом престаје да се помиње у изворима.

б) Дријева

Средњовековни трг у жупи Луки, на обали реке Неретве. Ово је важан трговачки центар преко кога је водио пут *Via Narente*.²²⁷ Први пут се помиње у изворима у повељи великог жупана Стефана Немање Дубровчанима из 1186. године, мада се сматра да је основан много раније.²²⁸ Према наводима К. Јиречека, Дријева (лат. *mercantum* или *Forum Narenti*) није била утврђено насеље већ је брањена насипима од поплава. У центру насеља се налазио трг на којем се одвијала трговина, а околу су биле куће и трговине. Имала је луку, царинарницу и складишта соли. Због живе трговине Дубровчани су основали колонију.

Почетком XV века они су на разне начине укључени у живот насеља.²²⁹ Помогли су урбанизацији Дријева и први су у насељу имали куће покривене црепом. Дубровчани су се у Дријеву, као што је познато из ранијих навода, бавили трговином соли. Трг је имао и посебну мера за со – *Дријевски модиј*. Поред тога, продавали су и платно које су увозили из Дубровника. У Дријевима је 1372. године било 200 Дубровчана који су били *сѣасали за љушку*. Дријева је у XV веку достигла свој највећи процват, те се тада за трг користио латински

²²⁶ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, 69.

²²⁷ К. Јиречек, *Трговачки љушкови и рудници Србије и Босне у средњем веку*, 292–296.

²²⁸ *Исѣо*.

²²⁹ *Лексикон ірадова и шірова*, 101–103 (С. Мишић, Дријева).

израз *borgo* (пословна четврт). Овај трг је извршио велики утицај на развој трговине у Хуму, Босни и Србији.

в) Зворник

Град је вероватно настао на месту старе римске станице *Ad Drinum*.²³⁰ У изворима се може наћи под латинским именима *Subsuonich*, *SubtusSuonich*, *CivitaCampane*. У дубровачким документима, град се први пут спомиње 1412. године под именом *Звоник*. Први је, у својим истраживањима, К. Јиречек дошао до закључка да је на тлу Зворника постојала дубровачка колонија.²³¹ Од 1418. године Дубровчани све чешће насељавају Зворник, али је дубровачка колонија бројала највише чланова 1428. године. О томе најбоље сведочи табела коју је Д. Којић Ковачевић приредила у својим истраживањима о дубровачкој колонији у Зворнику, где се може видети број дубровачких грађана у Зворнику у раздобљу од 1412. до 1432. године када је почела да се гаси.²³² У посматраном периоду било је укупно 640 становника.

²³⁰ К. Јиречек, *Трговачки њушеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, 264.

²³¹ *Истио*, 264.

²³² Д. Ковачевић Којић, *Зворник (Звоник) у средњем веку*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, 31.

Прилог бр. 7:

Табела која представља колико је годишње било становника у дубровачкој колонији у Зворнику.

Година	Властела	Грађани	Укупно Дубровчана
1415.	2	4	6
1416.	3	8	11
1417.	6	10	16
1418.	19	55	74
1419.	14	16	30
1420.	5	14	19
1421.	7	14	21
1422.	13	47	60
1423.	10	51	61
1424.	9	44	53
1425.	9	21	130
1426.	20	122	142
1427.	19	162	181
1428.	23	215	238
1429.	12	49	61
1430.	6	23	29
1431.	1	14	15
1432.	1	7	8

Преузето: Д. Ковачевић Којић,
Градски животи у Србији и Босни (XIV–XV вијек), 31.

Дубровчани су били утицајни у Зворнику, те су дубровачки грађани бирани за кнежеве. Тако је, примера ради, Дубровчанин Милут Прибиславић вршио дужност кнеза у Зворнику у раздобљу од 1419. до 1426. године.²³³ Кнез је уз

²³³ Опширније о Милуту Прибиславићу: Д. Ковачевић Којић, *Зворник (Звоник) у средњем веку*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, 30, 32, 37, 42.

веће пургара управљао градом. Дубровачки властелини су такође били присутни у Зворнику. Разлог њиховог долазака у ово насеље био је врло јасан – близина рудника у Средњем Подрињу који су били један од главних извора профита дубровачке властеле у Босни. Они су због своје титуле и финансијске моћи бирани на конзулске и судске функције у граду, док је грађанство било у доста незавиднијој ситуацији (у смислу повластица). Сфера у којој су Дубровчани пословали није се разликовала од оних у претходно наведеним колонијама. Због близине рудника у првом реду Сребренице, артикал којим се највише трговало било је сребро. Дубровчани који су боравили у Зворнику бавили су се увозом и извозом трговином. Знамо да су дубровачки трговци из Зворника преко Илока трговали са Угарском.²³⁴ Зворник је захваљујући географском положају био важан и због трговине са Србијом.²³⁵ У град су се населиле и дубровачке занатлије. Они су били сопственици занатских радњи. Према записима из Дубровачког архива, највише је било сукнара, кројача и златара.²³⁶

г) Фојница

Рудник сребра и трговачко место у средњој Босни, у жупи Лепеници (лат. *Coyniza, Choznica, Quenozia*). Према наводима Е. Миљковић, Фојница је била насеље отвореног типа. Од евентуалних напада чувало је утврђење Козоград.²³⁷ Дубровчани су, према наводима Д. Којић Ковачевић, основали у овом граду колонију у XV веку и то је била најјача дубровачка колонија на тлу средњовековне Босне.²³⁸ Разлог који је Дубровчане до-

²³⁴ Д. Којић Ковачевић, *Градска насеља у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, 45.

²³⁵ *Исио*.

²³⁶ *Лексикон ірадова и шірова*, 116, 117 (Ј. Мргић, Зворник).

²³⁷ *Лексикон ірадова и шірова*, 309 (Е. Миљковић, Фојница).

²³⁸ Д. Ковачевић Којић, *Фојница у средњем вијеку*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, 106.

водио у Фојницу било је злато које се експлоатисало у фојничким рудницима.²³⁹ Поред инвестирања у рудну индустрију, Дубровчани су се у овом насељу бавили и трговином. Трговина се прво обављала на трговима и приватним кућама, тек касније почиње да се одвија у трговинама.

Дубровчани у Фојници су били и закупци царина, затим кредитори или зеленаши. Педесетих година XV века Дубровчани почињу да се повлаче из Фојнице.

²³⁹ М. Динић, *За историју рударства* I, 47, 48.

**ДУБРОВЧАНИ
КАО ТРГОВЦИ НА МЕДИТЕРАНУ**

ТРГОВАЧКЕ ВЕЗЕ ДУБРОВНИКА И ВЕНЕЦИЈЕ

Дубровчани, као трговци, нису само пословали у балканском залеђу (Босна и Србија), него су трговачку делатност проширили и на Медитеран. Под термином *обласи Медитерана* подразумевамо: Млетачку Републику, градове Анконитанске марке, област Леванта и обале Византијског царства. Дубровчани су првенствено одлазили у ове крајеве ради набављања житарица јер их у околини града није било. Са собом су носили производе са територије балканског залеђа, у првом реду метале и пласирали их на тржишту медитеранских градова. Тако је настала веома жива трговинска размена која је трајала током читавог средњег века.

Венеција је један од најјачих политичких, привредних и трговинских центара у средњем веку на Медитерану. Као таква, била је привлачна за дубровачке трговце који су у граду обављали трговачке послове. Са собом су доносили робу из балканског залеђа коју су ту продавали. У Дубровник су допремали робу са венецијанског тржишта која је била потребна за живот људи у граду. Када се намире потребе града, робу су транспортовали у залеђе и продавали.

Артикли балканског залеђа на тржишту Венеције

Најтраженији српски артикли у Венецији и другим деловима Медитерана били су метали, у првом реду сребро. Први помен брсковог сребра које је на тржиште Венеције стигло посредством Дубровчана потиче из XIII века.¹ Српско сребро као артикал дубровачке посредничке трговине током XIV века стиже у Венецију. Царина на сребро из Дубровника износила је три солида по центенару.² О интензитету извоза сребра сведочи и чињеница да су дубровачки трговци тражили, од венецијанске Општине 1319. године, да не плаћају царину на допремљено сребро тј. да износи само 1% вредности по центенару.³ Свој зенит извоз сребра је достигао 30–тих година XIV века.⁴ Сребро се превозило за Венецију поморским или копненим путем.

Најпознатији Дубровчани који су током XIV века допремали сребро у Венецију су: Јуније Вукосавић, Андрија Пламе Сокорчевић, Јуније Лукаревић и други.⁵ Поред дубровачких трговаца, велики удео у извозу сребра из Дубровника, имали су млетачки трговци који су били настањени у Дубровнику и ту имали развијене послове. Један од најпознатијих био је Стефан Ђурано, трговац сребром и прокуратор четворици млетачких трговаца у Дубровнику.⁶ Поред Дубровчана и Млечана, извозом сребра из Дубровника у Венецију, бавили су се и Фирентинци. Најпознатији фирентински трговац сребром био је Беницо дел Буно који је половао у Дубровнику (1318–1341).⁷

¹ Г. Чремошник, *Канцеларијски и ноћарски списи (1278–1301)*, 30.

² Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 100.

³ Б. Крекић, *Дубровник и Левант (1280–1460)*, 55.

⁴ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 100.

⁵ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 208.

⁶ I. Воје, *Aggregatum de glata*, 18.

⁷ Б. Крекић, *Курирски саобраћај Дубровника са Цариградом и Солуном у њрвој њоловини XIV века*, ЗРВИ 1 (1952), 116.

Из тестамената дубровачких трговаца који су пословали у Венецији и Србији видимо да је сребро артикал трговине али и да су се њиме наплаћивали дугови, те да је служило за робну размену.⁸ Цена сребра зависила је пре свега од врсте, јер је глама била много скупља на тржишту од обичног сребра.⁹ Примера ради, на венецијанском тржишту сребро из Новог Брда због већег процента злата било је скупље од оног из Брскова.¹⁰ У првој половини XIV века, на венецијанском тржишту, цена сребра износила је 6 дуката док је у другој половини овог века скочила на 7,5 дуката.¹¹ Можемо закључити да цена сребра на венецијанском тржишту није била фиксна и зависила је од низа фактора: потражње, политичких прилика...

У промету се нашло и злато. Први помен о извозу злата добијамо из друге деценије XIV века када су трговци на увезено злато из Дубровника плаћали царину у износу од три солида по центенару (као и за сребро).¹² Оно је на венецијанско тржиште транспортовано често са другом робом, сребром и кожама.¹³ Овим послом бавили су се дубровачки трговци. Према Р. Ђук, 70-тих година XIV века у трговину су се укључили и млетачки трговци. Према подацима који потичу са краја XIV века, једана унча злата износила је 4,5 дуката, а једна либра 54 дуката.¹⁴

Од друге деценије XIV века и олово је на дубровачким лађама стизало у Венецију.¹⁵ Олово је потицало из српских рудника. Млетачки трговци су га куповали на пијацама у Дубровнику и отпремали у Венецију. Примера ради, Рам-

⁸ М. Динић, *За историју ругарсџва* II, 45.

⁹ I. Voje, *Agregatum de glama*, 16.

¹⁰ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 104.

¹¹ *Истџо*.

¹² *Истџо*, 105.

¹³ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 210.

¹⁴ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 105.

¹⁵ И. Макен, *Дубровачки иаџриџиџи*, 109–110.

балдо Боно је изнајмио 1335. године једну кондуру и њоме превезао у Венецију 250 милијара олова.¹⁶ Извозом олова у Венецију бавили су се и дубровачки трговци. Најпознатији је био Домања Менчетић, који је трговао оловом у Трепчи и са својом браћом је имао трговачку компанију.¹⁷ У другој половини XIV века извоз олова из српских земаља опада, а разлог је била експлоатација олова у босанским рудницима. Дубровчанима је било рентабилније да извозе олово из Босне и да га отпремају у Венецију.¹⁸ Најпознатији дубровачки трговци оловом били су Марин Бунић и Павле Гундулић који су због лакше трговине оснивали трговачка друштва.¹⁹ Цена олова које је транспортовано из Дубровника у Венецију није позната. Знамо да је цена превоза износила грош по милијару олова.²⁰

Поред метала, најважнији артикал дубровачког извоза на венецијанско тржиште, биле су коже. Њихов извоз из Србије у Венецију посредством Дубровчана почео је у XIII веку, а најинтензивнији је био током XIV.²¹ Прве поуздане вести о извозу кожа у Венецију заправо добијамо из Дубровачког статута. У њему се као артикал извоза наводе говеђе, бивоље, овчије и јареће коже и скупоцена крзна.²² Често су дубровачки трговци у Венецији намиривали своје дугове у кожама. Према изворима,

70-тих година XIV века један дубровачки трговац, продао је кожу у Венецији и сав зарађени новац дао за исплату дуга.²³ Према наводима Р. Ђук, новцем од извезених кожа, трговци су у Венецији куповали робу *сйецифичну за он-*

¹⁶ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 106, нап. 50.

¹⁷ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 211.

¹⁸ Д. Ковачевић, *Трговина у средњовековној Bosni*, 25–31.

¹⁹ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 107.

²⁰ *Истио*, 108.

²¹ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 212–213.

²² Г. Чремошник, *Канцеларијски и ноћарски сјиси (1278–1301)*, 123, 131.

²³ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 111.

дашње *тїржишїе* коју су доносили у Дубровник и продавали је. Кожама су трговали дубровачки и венецијански трговци. Међу дубровачким трговцима кожама била су позната браћа Барабић.²⁴ Најпознатији венецијански дистрибутери кожама били су Франческо апотекар, Рамбалдо Боно, Франческо Скарпачо...²⁵ Није позната цена коже на венецијанском тржишту коју су продавали Дубровчани.²⁶

Трговци су морали да плаћају превоз кожа у Венецију. Транспорт од Дубровника до Венеције 30-тих XIV века износио је 3 либре по милијару коже, док се 50-тих година цена повећала на 5 либри по милијару.²⁷

Током средњег века на венецијанском тржишту владала је потражња за балканским воском. Први контигент воска из Брскова преко Дубровника у Венецију је стигао 1280. године.²⁸ У XIV веку, поред Дубровчана и Которана, воском су трговали и млетачки трговци. Тада је трговина овим артиклом била најинтензивнија. Восак су куповали у Дубровнику и слали га за Венецију. У октобру 1318. године Тодор Будачић, који се бавио транзитном трговином између Венеције и Србије, дао је Петру Пуцићу 11 буради воска тежине 200 либара да их превезе у Венецију.²⁹ Поред дистрибуције воска, трговци су восак давали и као залог за дуг. У Венецију је слат само пречишћен восак. Његова цена током XIV века није била фиксна, већ је варијирала од 20 перпера до 10 дуката по центенару.³⁰ Превоз воска у Венецију током читавог XIV ве-

²⁴ В. Крекић, *Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine druge polovine XIV veka*, GFF u Novom Sadu II (1957), 12.

²⁵ *Истїо*, 111.

²⁶ Према податку из 1390. године цена јареће коже је износила 13 дуката по центенару. В. Крекић, *Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine druge polovine XIV veka*, 14.

²⁷ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 111.

²⁸ Г. Чремошник, *Канцеларијски и ноћарски сїисци (1278–1301)*, 30–31.

²⁹ И. Макен, *Дубровачки њаїрицијаї*, 143.

³⁰ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 113.

ка износио је 4 либре по милијару воска. Трговци су плаћали царину за восак увезен у Венецију.³¹

Трговци су током XIV века из залеђа преко Дубровника увозили артикле под именом *роба*, наводи Ружа Ђук. Под овим називом мислимо и на дрвну грађу која је на венецијанско тржиште током XIII и XIV века допремана са Св. Срђа и ушћа Дрима.³² И рујевина је стизала на венецијанско тржиште.³³ Из залеђа је извожена и сирова свила у два облика: у чаурама и као свилена влакна.³⁴ Према сачуваним изворима, у XIV веку су у Венецију посредством дубровачких трговаца стизале завидне количине вина.³⁵ *Склавина* и *раша*, грубе вунене тканине, израђивале су се у залеђу и нашле су своје место на венецијанском тржишту. Од њих су се израђивали прекривачи и одећа.³⁶

Увоз из Венеције

Најважнији извозни артикал Венеције биле су тканине. Дубровачки трговци су активно учествовали у овом послу.

Из XIII века потиче мало податка о увозу тканина. Знамо да су преко Дубровника увозиле тканине из Венеције првенствено за потребе најимућнијих кругова друштва.³⁷ Прве валидне податке, о тканини из Дубровника у Србији, добијамо из уговора краља Владислава и Дубровника, према којем су се Дубровчани обавезали да ће краљу плаћати

³¹ *Исџо*, 114.

³² Ј. Лућић, *Поморско трговачке везе Дубровника с градовима зетског и драчког приморја у XIII stoljeću*, PZ 7, 1969, 843.

³³ Забележена је пошиљка из 1438. године. С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 219.

³⁴ Д. Динић Кнежевић, *Тканине у њивреди*, 48–49.

³⁵ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 115.

³⁶ Ђ. Петровић, *Средњовековни вунени њрекривачи*, у: Симпозијум „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ III, Пријепоље 1976, 359–365.

³⁷ Д. Динић Кнежевић, *Тканине у њивреди*, 27–28.

100 перпера и 50 лаката *скрлаїѡа чистїоїа и чрленоїа*.³⁸ До појачаног прилива тканина у Србију долази за време краља Уроша I, што потврђује и његова повеља Дубровчанима из 1254. године.³⁹ Проучавајући дубровачку извозну трговину, Г. Чремошник констатује да су трећину дубровачког извоза 1282. године чиниле тканине из Венеције.

Почетак XIV века карактерише релативно слаб извоз тканина јер су у овом периоду Дубровник и Србија били у рату (1327–1328), те се због ратних околности и трговина одвијала отежано.⁴⁰ Да би отежао српски економски и привредни промет, Дубровник је 1327. године увео Србији забрану трговине и повукао своје трговце из Србије.⁴¹ Ова забрана није важила за венецијанске трговце који су привремено боравили и пословали у Дубровнику. Били су дужни да пријаве општинском канцелару колико тканина поседују у граду. Тако је, примера ради, Филип де Лађе пријавио да има 36 тканина у својој кући које намерава да пошаље у Србију.⁴²

Током XIV века извоз тканине, из Венеције у Србију, доживео је експанзију. Дубровачки трговци су и даље били најефикаснији, што се тиче посредничке трговине. Најпознатији су Лампре Менчетић и Марин Бунић.⁴³ Они не само што су били закупци српске царине, него су се бавили увозом и извозом робе у Венецију. Увозили су тканину у Србију, док су њиховим посредством на венецијанско тржиште стизали сребро, кожа, восак, сирова свила и друго.⁴⁴ У вре-

³⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и њисма I/1*, 12–13.

³⁹ Поред осталих повластица које им дарује, краљ Урош такође говори да у његовој земљи могу продавати све *од кавада ња до свиле*. Д. Динић Кнежевић, *Тканине у њивреди*, 33, нап. 26.

⁴⁰ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 119.

⁴¹ Б. Крекић, *О раїу Дубровника и Србије 1327–1328*, ЗРВИ 11 (1968), 200.

⁴² Д. Динић Кнежевић, *Тканине у њивреди*, 42.

⁴³ И. Макен, *Дубровачки њаїрцијаї*, 319.

⁴⁴ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 121.

ме цара Душана монопол над трговином тканинама између Венеције и Србије имао је дубровачки трговац Вита Гучетић.⁴⁵ Он је 1352. године од млетачке владе добио кредит у висини од 12.000 дуката, а потом је за Србију извезао тканину у вредности од 8.000 дуката.⁴⁶ Важно је нагласити да венецијанске тканине нису биле само предмет продаје на српском тржишту у средњем веку, него да су их Дубровчани давали српским владарима на поклон или су њима плаћали неке рачуне. Примера ради, 1333. године Дубровчани су дали 6.000 перпера у тканинама цару Душану при куповини Стона и Пељешца.⁴⁷ За време цара Уроша, увоз тканина је текао неометано до рата са Дубровником 1361. године који су водили Војислав Војиновић и Которани у име цара. Пошто су Балшићи стали уз Дубровчане, увоз тканине из Венеције у унутрашњост одвијао се преко Скадра.⁴⁸ Друга криза, која је отежала извоз тканине из Венеције у Србију преко Дубровника, био је рат за Тенедос када су се Дубровчани приклонили Ђеновљанима. Тада је дошло до трогодишњег прекида робне размене.⁴⁹

Као што можемо закључити тканина је била изузетно важан артикал којим се трговало током читавог средњег века на српско-дубровачком тржишту. Тканина се продавала у *комадима* или *йечам*а чија дужина је износила 50–100 лаката.⁵⁰ Цена тканине је током времена варирала и зависила је од квалитета и потражње материјала. Примера ради, комад вунене тканине је 1321. године износио 19 венецијанских гроша, док је за петнаест година цена порасла на 22 венецијанска гроша.⁵¹

⁴⁵ М. Медин, *Дубровник Гучетића*, Београд 1953, 102.

⁴⁶ Д. Динић Кнежевић, *Тканине у њривреди*, 49.

⁴⁷ Б. Крекић, *Дубровник и Левант (1280–1460)*, 86.

⁴⁸ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 124.

⁴⁹ Б. Крекић, *Дубровник у рају око Тенедоса (1378–1381)*, ЗРВИ 5 (1958), 21–47.

⁵⁰ D. Kovačević Kojić, *Trgovina u srednjovekovnoj Bosni*, 183.

⁵¹ I. Voje, *Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku*, Sarajevo 1976, 281.

Цена баршуна у овом периоду је износила 2,5 либре, а лакат неке тканине износио је 4 гроша.⁵²

Од изузетног значаја за средњовековну Србију било је оружје и заштитна опрема (штитови, оклопи, рукавице). Оружје се производило у Венецији, а у Србију је стизало посредством дубровачких трговаца.⁵³ Један од најпознатијих дубровачких трговаца оружјем, за време владавине краља Стефана Дечанског, био је Лука Лукаревић.⁵⁴ Он је за краља Стефана Дечанског, док је управљао Зетом, 1313. године набавио 108 мачева у Венецији.⁵⁵ У време владавине цара Душана увоз оружја из Венеције доживео је зенит због цареве експанзионистичке политике према Византији. За цара су у Венецији набављали оружје дубровачки трговци: Мартол Ђорђић 1341. године и Матија Градић 1345. године.⁵⁶ Цар Душан је посредством дубровачких трговаца куповао и ратне бродове у Венецији.⁵⁷ Након пропасти Српског царства, дубровачки трговци слабије добављају оружје из Венеције у Србију јер је Дубровник често био у ратним сукобима са обласним господарима. Деспоти су махом набављали наоружање преко Угарске.⁵⁸

Поред тканине и оружја, који су имали примарно место у венецијанском извозу, извозили су се и артикли који су у књигама дубровачког већа уписани под општим називом *роба*.⁵⁹ На првом месту, у ове артикле убрајамо со и уље који су из Венеције допремани у Дубровник, а потом настављали свој пут ка унутрашњости Балканског полуострва.⁶⁰ За

⁵² Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 129.

⁵³ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 228.

⁵⁴ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 129.

⁵⁵ И. Макен, *Дубровачки иаширицијай*, 259, нап. 19.

⁵⁶ Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 130.

⁵⁷ М. Спремић, *Србија и Венеција (VI–XVI)*, Београд 2016, 239.

⁵⁸ С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, 229.

⁵⁹ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, Београд 1951, 324–325.

⁶⁰ Д. Ковачевић Кojić, *Трговина у средњовековној Bosni*, 183.

потребе српских владара и властеле, посредством дубровачких трговаца, увозила се луксузна роба. Првенствено се мисли на предмете од стакла⁶¹ и многе друге драгоцености. Са венецијанског тржишта стизали су и коњи племените крви на тржиште Србије.

⁶¹ В. Хан, *Архивска грађа о стаклу и сџакларсџу у Дубровнику (XIV–XVI)*, 18.

ДУБРОВАЧКО ТРГОВАЧКО ПОСЛОВАЊЕ У АНКОНИТАНСКОЈ МАРКИ

Област Апенинског полуострва чија обала је излазила на Јадранско море, тачније територија која се на северу граничила реком Римни а на југу реком Тронто и на западу до грена Апенина, носила је назив Анконитанска марка.⁶² Марка није имала јединствену власт него су областима управљале властееоске пордице. Најјачи центар Марке био је град Анкона по коме је и добила назив.

Прве вести о трговачком пословању, између Дубровника и Анконитанске марке потичу из XIII века.⁶³ Трговина између Дубровника и Марке одвијала се поморским путем и била је утврђена трговинским уговорима. Прва је трговинске односе са Дубровником утврдила Анкона, тако што је 1252. године ослободила дубровачке трговце царина.⁶⁴ Како наводи Џ. Растић у својој *Хроници*, Дубровчани су са градом Фермом, који је такође био у саставу Марке, обновили пријатељство 1288. године. Овом обновом пријатељства, дубровачки трговци су били ослобођени царине на робу коју су доносили у Фермо. Споразум је трајао до 1320. године када је дошло до спора између Дубровника и Ферма. Окончан је 1380. године, а решио га је судија далматинско-хрватски

⁶² *Enciklopedia Italiana*, XXII, Roma 1949; 230–231.

⁶³ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 38.

⁶⁴ *Isto*, 42.

бан Никола Сечи. Од тада Дубровчани несметано обављају све трговачке послове у Ферму.⁶⁵ Са друге стране, трговци из Марке су у Дубровнику имали идентичне повластице као дубровачки трговци у градовима Марке.⁶⁶ Међутим, дубровачко Мало веће је у једној својој одлуци, изричито нагласило да ће трговци из Ферма бити у повлашћеном положају само док су дубровачки трговци у истом положају у њиховом граду.⁶⁷ Из ове одлуке Малог већа можемо закључити да се дубровачка општина на овај начин односила и према осталим градовима Марке. Такав начин пословања им је једино доносио профит.

Крајем XIII века трговачки односи између Дубровника и Анконе су прешли на вишу инстанцу. Из претходно наведених разлога требало је сачинити нови трговински уговор који би регулисао царинске обавезе између два града.⁶⁸ Нацрт уговора којим су регулисане обавезе оба града донет је 1292. године, али он никад није заживео.⁶⁹ Између осталог, изасланици Дубровачке републике нису добили пуномоћ да исти потпишу.⁷⁰ Поновни преговори између Анконе и Дубровника почели су у XIV веку тј. 1368. године али су на кратко прекинути, те су 1370. године настављени.⁷¹ Један од разлога за наставак преговора био је рат између Дубровника и Николе Алтомановића. Рат је ометао трговину са залеђем, те су они били принуђени да делују на новим тржиштима ради остварења профита.⁷² Овај трговински

⁶⁵ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, 53.

⁶⁶ М. Петраковић, *Стајатији царинарнице града Дубровника, Дубровачки закони и уредбе, Историјско правни сјоменици I*, Београд 1936, 98.

⁶⁷ Т. Smičiklas, *Codex diplomaticus regini Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae VI*, Zagreb 1909, 69–70.

⁶⁸ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 42.

⁶⁹ Ј. Радонић, *Дубровачка акција и повеље I/1*, Београд 1932, 79.

⁷⁰ Т. Smičiklas, *Codex diplomaticus regini Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae VII*, 89.

⁷¹ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 46.

⁷² М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932, 11–20.

споразум потписан је 1373. године само на пет година, а садржао је тачне царинске одредбе за обе стране. Уговор је продужен 1378. године.⁷³

Дубровчани су у овим годинама сарађивали и са другим градовима Марке. Послали су Марина Бунића у Римни да тамо преговара са представницима Римнија о потенцијалном трговачком споразуму. Он је закључен 1382. године и њиме су дубровачки трговци добили олакшице при трговини у Римнију.⁷⁴

И поред пословања са другим градовима Марке, Анкона је и даље била главни партнер што се тиче трговачког пословања у Дубровнику. У периоду од 1397. године до 1460. године, Дубровник и Анкона су обнављали своју трговачку сарадњу, потврђивањем трговинског споразума из 1372. године уз мање или веће допуне.⁷⁵

Односи између Аконе и Дубровника захладнели су шездесетих година XV века. Ситуација је кулминирала 1495. године. Анкона је издала закон против Дубровчана: уколико би дубровачка лађа истоварила робу између река Тринто и Римни и дошла празна у луку, у Анкони би морала да плати велику таксу у злату, а ако би неко покушао ово да избегне морао би приде да плати и казну од 25 дуката.⁷⁶ Овај догађај био је главни разлог прекида пословања између Анконе и Дубровника у средњем веку.

⁷³ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 46–48.

⁷⁴ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, 50.

⁷⁵ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 60–62.

⁷⁶ V. Makušev, *Monumenta historica Slavorum meridionalum vicinorunqne populorum I*, Vasoviae 1874, 126–127.

Саобраћајни правци на релацији Дубровник – Анконитанска марка

Целокупан трговински промет током средњег века између Дубровника и Марке одвијао се поморским путем. Најкраћи путни правац, дубровачким баркама за Марку, био је јадранском обалом уз Дријева, Задар и Спилт (на овим местима су барке стајале ради утоварања робе), те би се одатле прелазило Јадранско море и стизало у луке Марке. Килметража овог пута износила је у просеку око 390 км.⁷⁷

Првенствено пристаниште на другој обали Јадрана за дубровачке трговце била је Анкона. Реч је уједно и о најприступачнијем месту за пристајање. Надаље, градови који су сачињавали Марку били су релативно близу један другог, тако да су трговци могли копненим путем да обаве одређене послове у другој луци.⁷⁸ Анкона и Дубровник су, током средњег века, често били у споровима и сукобима. Због тога се у упутствима, датим поморцима који иду пут Марке, понекад налази да иду *recte via*.⁷⁹ Тако је дубровачки канцелар Ђовани Батиста Ванис де Чимастелис, родом из Ферма на југу Марке, путовао у завичај 1421. године, а забрањено му је да у повратку сврати у Анкону, због сукоба Дубровника и Анконе.⁸⁰

Са друге стране, дубровачка лука је анконитанским трговцима била успутна станица на путу за Левант.⁸¹ С тим у вези, имамо податке из периода од 1459. до 1469. године. Обављене су четири велике експедиције на релацијама: Дубровник–Родос–Акра–Триполи, те Дубровник–Хиос–Галиполи–Пера.⁸² Ове експедиције су обављене на баркама Анконитанаца.

⁷⁷ B. Hrabak, *Rekanati i Dubrovnik do sredine XVII stoleća*, Anali Zavoda za povjesne znanosti JAZU u Dubrovniku XXVII (1988), 105.

⁷⁸ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 65.

⁷⁹ *Isto*, 44, nap. 99.

⁸⁰ *Isto*.

⁸¹ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 66.

⁸² *Isto*.

Понављамо, саобраћај између Анконитанске марке и Дубровника одвијао се поморским путем и првенствено дубровачким бродовљем.⁸³ Поред дубровачких трговаца, превоз робе дубровачким бродовљем, користили су анконитански и трговци средње Италије. Једина разлика је била што су ови други плаћали најам за коришћење бродова.⁸⁴ Најам за коришћење бродова се звао *возарина*. Цена возарине зависила је од удаљености коју је брод требао да пређе, количине и тежине робе коју је носио.⁸⁵ Примера ради, Дубровачким статутом (1272) одређено је да возарина за читаву Марку буде исте висине јер су градови Марке били на истој удаљености од Дубровника.⁸⁶ Поред домаћих и страних трговаца, бродовље својих грађана користила је и Дубровачка општина зарад куповине намирница од животног значаја (житарице и уље) у градовима Марке.⁸⁷

Роба се продавала у магацинима робе који су се називали *фундуци*.⁸⁸ У дубровачким фундуцима продавано је жито из Марке.⁸⁹ Анкона је такође имала своје фондуке преко којих се одвијао део трговине.

Дубровачки трговци су робу продавали на градским сајмовима (вашарима) градова Марке који су се одржавали у одређено доба године. Најпознатији сајмови били су у Пезару, Сенегалији, Анкони и Реканатију.⁹⁰ Дубровачки трговци су од господара поменутих градова добијали дозволе у виду диплома за продају.⁹¹ Потребно је истаћи да су на овим

⁸³ Г. Чремошник, *Канцеларски и нојарски сѝиси 1278–1301*, 101.

⁸⁴ Ј. Лућић, *Поморско трговачке везе између Дубровника и Италије у XIII столећу*, Поморски зборник 7 (1967), 454, 456–457.

⁸⁵ Р. Рокai, *Дубровник и Анконитанска марка у средњем веку*, 69.

⁸⁶ В. Богјишић, К. Јирећек, *Liber Statutorum civitatis Ragusii*, Zagreb 1904, 165.

⁸⁷ М. Динић, *Одлуке већа I*, 229.

⁸⁸ Р. Рокai, *Дубровник и Анконитанска марка у средњем веку*, 75.

⁸⁹ Д. Динић Кнежевић, *Трговина житом у Дубровнику у XIV веку*, 107.

⁹⁰ Т. Поповић, *Трговачки односи Дубровника и Анконе у другој њоловини XIV века*, ГФФ у Београду XI–1 (1970), 445.

⁹¹ Р. Рокai, *Дубровник и Анконитанска марка у средњем веку*, 76–77.

сајмовима, али и на територији Марке уопште, дубровачки трговци трговали у сврху своје личне користи али и као службеници Дубровачке општине.

Артикли увоза из Анконитанске марке

Један од главних артикала увоза у Дубровачку републику било је жито. Дубровачки трговци су га увозили са територије Анконитанске марке у XIV и XV веку.⁹² За извоз жита из Анконитанске марке, дубровачким трговцима је била потребна дозвола (*extraktum blade*) која се добијала од владара поменуте области.⁹³ Власт над Анконитанском марком у XIII веку је имала Света столица, а папа је био једино овлашћено лице које је могло да изда ову дозволу. Уједно, остваривао је велику добит на тај начин. Он је тзв. *extraktum bladi* у XIV веку продао фирентинским банкарским кућама, те су оне стекле монопол над трговином житом. Дубровачка општина је морала од њих да пазари потврду како би стекла право извоза жита из Марке.⁹⁴ По добијању дозволе, Дубровачка општина је слала своје службенике – *синдике*, који су добијали *extraktum bladi* тј. пуномоћ да купују жито у Марки.⁹⁵ По обављеној куповини, продавац би оверавао пуномоћ синдика, а синдик би слао поруку у Дубровник да му пошаљу остатак новца (са собом носио само део новца).⁹⁶ Уколико би куповина била хитна, синдик не би чекао новац из Дубровника, него би га позајмљивао на лицу места.⁹⁷

⁹² М. Спремић, *Дубровник и Арајонци (1442–1495)*, Београд 1994, 128, 133.

⁹³ D. Dinić Knežević, *Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku*, 97.

⁹⁴ K. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*, Dubrovnik 1915, 72.

⁹⁵ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике II*, 244–245.

⁹⁶ Ј. Тадић, *Писма и ујучиства Дубровачке републике I*, 286.

⁹⁷ Имамо пример синдика Паска Мерњука, који 1291. године позајмио 2.550 гроша у Анкони како би купио жито за Дубровачку републику. P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 121.

Снабдевање житом је било од виталног значаја за Дубровачку општину. Да би подстакла довоз жита, Општина је давала кредите својим трговцима и трговцима Марке. Као кредитну обавезу, Општина је трговцима стављала довоз жита у Дубровник у одређеном временском року.⁹⁸ Дубровачка општина је долазила до жита тако што је анконитанским трговцима, чије су барке превозиле жито са Леванта, давала да га продају у граду.⁹⁹ Напомињемо да дубровачки трговци нису стриктно набављали жито за новац у Марки, него су често вршили и робну размену.¹⁰⁰ Најчешће су за метале, које су извозили на територију Марке, добијали одређену количину жита. Пут Марке кренула су у пролеће 1464. године браћа Наљешковић. Носили су сребро у вредности од 1.000 дуката са намером да дођу до жита.¹⁰¹ Због уносније трговине житом често су формирана трговачка друштва. Ради већег профита од трговине житом, трговци су се удруживали у трговачка друштва.¹⁰² Уколико трговци не би довели жито у договорено време, морали су Дубровачкој општини да плате казну. Такав је био и случај са тројицом дубровачких трговаца којима је Општина 1477. године продужила рок за довоз жита у град под казном да уместо 1.000 увезу 2.000 стари жита понаособ.¹⁰³

⁹⁸ Оваква пракса примењена је и у случају трговца Ванија из Ферма, коме је Дубровачка општина дала 160 дуката кредита с тим да он донесе у Дубровник 800 *сџари* жита и да их ту продаје. D. Dinić Knežević, *Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku*, 100.

⁹⁹ Б. Храбак, *Извоз житарица из ирчких области у XIII, XIV и XV стољећу*, ИЧ 18 (1977), 226–228.

¹⁰⁰ D. Dinić Knežević, *Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV veku*, 97.

¹⁰¹ Б. Храбак, *Дубровачко сребро у Италији и Каијалонији у XIV, XV и XVI веку*, ИГ 1-2 (1980), 71.

¹⁰² P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 125; Тако су два трговца из Апулије створила трговачко друштво 1421. године. По споразуму, један је требало да оде у Марку и тамо уложи 600 дуката у жито, а други да га транспортује барком у Дубровник. Ј. Тадић, *Јевреји у Дубровнику до њре њоловине XVII стољећа*, Сарајево 1937, 28–29, нап. 27.

¹⁰³ М. Спремић, *Дубровник и Арајонци (1442–1495)*, 138.

Цену жита, које је увозила из Марке, одређивала је сама Дубровачка општина. На цену су утицали економски и политички фактори. Примера ради, када је напуљски краљ Феранте 1447. године забранио извоз жита из његове државе дошло је до скока цене жита на простору целог Медитерана.¹⁰⁴ Стога је анконитанско жито у Дубровнику наредне године коштало 11 гроша за уборак.¹⁰⁵

Дубровачка општина је продавала увезено жито увек по мало већој цени него што је била набавна. У годинама несташице жита, Општина се трудила да сви њени грађани буду снабдевени овим артиклом.¹⁰⁶ Одређиване су минималне и максималне цене жита за године када је потражња била велика.¹⁰⁷ Дубровчани су поред жита увозили из Анконитанске марке јечам.¹⁰⁸ Ова житарица је најчешће коришћена у исхрани становништва за време несташице жита.¹⁰⁹

Трговина житом између Дубровника и Марке чинила је основу за трговину другим производима.¹¹⁰ Дубровачка република је имала винограде и производила вино. Да би избегла конкурентна вина на свом тржишту, Општина је увела забрану на увоз страних вина. То је важило и за Анкону.¹¹¹ Општина би давала дозволу за увоз вина само ако је владала несташица домаћег вина. Према списима дубровачке кан-

¹⁰⁴ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 125.

¹⁰⁵ Б. Храбак, *Табела крепања цена житарица и махуњина у Дубровнику (1300–1620)*, ЗФФ у Приштини 7 (1970), 132.

¹⁰⁶ Тако је, при великој несташици жита 1348. године, општина наложила да се жито увезено из Анконе подели становништву *pro tanto quanto costat*. М. Динић, *Оглуке већа Дубровачке републике II*, 31.

¹⁰⁷ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 127.

¹⁰⁸ *Isto*, 127.

¹⁰⁹ Општина је наложила свом синдикку Милутину Прибојевићу, да ако у области Анконе не нађе жито, увезе у Дубровник товар јечма. М. Динић, *Оглуке већа Дубровачке републике II*, 27, 31.

¹¹⁰ М. Спремић, *Дубровник и Араџици (1442–1495)*, 147.

¹¹¹ G. Čremošnik, *Vinogradarstvo i vinu u Dalmaciji srednjeg века*, Glasnik ZM za Bosnu i Hercegovinu 45 (1933), 32–34.

целарије, вина произведена у Анконитанској марки, су ока-
рактерисана као најбоља вина која су се могла купити у
Италији.¹¹² Општина би само организовала довоз вина у град
преко својих синдика (исто као и при набављању жита). По-
сле рата са Војиславом Војиновићем градски виногради би-
ли су опустошени. Стога је Општина 1364. године послала
по вино свог синдика Леонарда Држића у Анкону да тамо
набави 4.000 ведара вина.¹¹³ Када Општина није имала до-
вољно вина у резерви куповала га је на територији Марке,
што је било примера ради 1384. године.¹¹⁴ Пошто би набави-
ла довољне количине вина на територији Марке, Дубровач-
ка општина би преко својих *официјала* за вино, организо-
вала његов превоз лађама.¹¹⁵ Уколико Дубровачака општина
не би могла посредством синдика да набави довољне коли-
чине вина, скалапала би појединачне уговоре са трговцима
који су надаље склапали уговоре са поморцима који би ви-
но из Марке довели. Примера ради, 1386. године кројач
Ђорђе склопио уговор са Ратком Добројевићем да му дове-
зе вино са територије Марке.¹¹⁶

Маслиново уље је током целог средњег века било арти-
кал трговине између Дубровника и Анконе.¹¹⁷ Општина је
издала уредбу по којој трговци који довозе уље из Анкони-
танске марке морају да продају половину товара у граду, а
остало могу извести. Трговац Мартин Барба је 1398. године
морао продати половину од 15 бачви маслиновог уља које
је довезао у Дубровник, а остало је могао извести.¹¹⁸ Када су
у питању биле општинске залихе, Општина је под претњом

¹¹² P. Rokač, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 130.

¹¹³ Д. Динић Кнежевић, *Трговина вином у Дубровнику у XIV веку*, 73.

¹¹⁴ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике II*, 15–16, 68.

¹¹⁵ Д. Динић Кежевић, *Трговина вином у Дубровнику у XIV веку*, 73.

¹¹⁶ *Истио*, 71.

¹¹⁷ Ј. Радонић, *Дубровачка акција и њовеље I/1*, 365.

¹¹⁸ D. Dinić Knežević, *Trgovina uljem u Dubrovniku u 14. веку*, 297.

казне терала своје трговце да довозе маслиново уље.¹¹⁹ Дубровчани су такође оснивали и трговачка друштва за довоз уља из Марке. Трговци из градова Марке продавали су маслиново уље у Дубровнику.¹²⁰

Поред прехранбених производа, Дубровчани су из Марке, извозили и тканину. Увоз је почео 80-их година XIII века. Свој зенит је доживео током XIV и XV века.¹²¹ Трговина тканином нарочито је цветала у време рата за Тенедос (1378–1387). Венецијанска лука била је затворена за дубровачке лађе у доба сукоба, те су они своју трговину тканином усмерили на луке Марке. Тако је у Дубровнику 1381. године продавао таканину Донатино из Анконе.¹²²

Дубровчани су куповали тканину за новац или је вршена размена. Знамо да је дубровачки апотекар Франческо 1381. године извезао восак у Марку и намеравао да за њега купи тканину.¹²³ Током XV века у Урбину и градовима Ломбардије, набављане су тканине (*склавина* и *раша*) за балканско тржиште. Оне су преко Анконе долазила на Балкан.¹²⁴

Током XV века трговина тканинама између Анконе и Дубровника почиње да замире, а пред крај овог века и гаси. Један од разлога биле су царине на тканину, које су једни другима уводили, те таква трговина није била исплатива.¹²⁵

У XV веку долази до развоја сукнарства у Дубровнику, а једна од основних сировина за функционалност ове индустрије била је вуна коју су Дубровчани увозили из Марке. Браћа Наљешковић су 1435. године куповала вуну у градовима Марке.¹²⁶ Понекад су градови Марке били само тран-

¹¹⁹ P. Rokač, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 133.

¹²⁰ Ј. Тадић, *Јевреји у Дубровнику до њрве љоловине XVII столећа*, 28–29, нап. 27.

¹²¹ P. Rokač, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 135.

¹²² М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, 146.

¹²³ P. Rokač, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 135.

¹²⁴ D. Којић Ковачевић, *Трговина у средњовековној Bosni*, 180–181.

¹²⁵ Ј. Радонић, *Дубровачка акција и љовеле I/1*, 368.

¹²⁶ Б. Храбак, *Дубровачко сребро у Италији и Капалонији у XIV, XV и XVI веку*, 71.

зитна територија за вуну која је долазила са територије Пиринејског полуострва, а извозила се у Дубровник. Тако је било и у случају бродара Жуана Мадреса 1447. године. Он је примио 199 цакова вуне у Тортози, а требао је да је превезе до Анконе и одатле до Дубровника, те је прода Петру Антонинијевом.¹²⁷

Поред вуне и тканине, из средње Италије, се увозио *sach* или *iuada*, биљка од чијих листова се добијала плава боја за бојење тканина и вуне. Овим производом су чешће трговали трговци из Марке него Дубровчани, а највећи контингенти стизали су из Пезара.¹²⁸ Поред тога, што су га трговци из Марке доносили у Дубровник, гуада се продавала на сајму у Реканатију, а дубровачки агенти 1460. године су купили 6.000 либара гуада.¹²⁹ Гуада је била предмет и кредитне трговине.¹³⁰

Предмет размене био је и сапун. Њиме се прала вуна и сукно, а најбољи сапун могао се наћи у градовима Марке. Уговором између Дубровника и Марке било је предвиђено да се сапун у Дубровник увози, а најпознатији увозници били су Јероним Нанијев из Урбина и Теренције Теренцијев из Пезара.¹³¹

Поред наведеног, у Дубровник из Марке су стизали оружје, папир и шамотне цигле.¹³²

¹²⁷ Н. Фејић, *Шћанци у Дубровнику у средњем веку*, Београд 1988, 83.

¹²⁸ Р. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 137.

¹²⁹ В. Hrabak, *Rekantii i Dubrovnik do sredine XVII stoleća*, 115.

¹³⁰ Р. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 138.

¹³¹ Ј. Радонић, *Дубровачка акција и њовеље I/1*, 365.

¹³² Р. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, 140.

Артикли извоза из Дубровника у Анконитанску марку

Пошто је Италија била веома сиромашна рудним благом, преко Дубровника је ишао извоз племенитих метала пореклом из залеђа (сребро и олово).¹³³ Извоз метала на територију Анконитанске марке почео је у XIV веку, о чему најбоље сведочи уговор из 1372. године (посебна клаузула третира питање трговине металима).¹³⁴

Према наводима Богумила Храбака, градови Марке били су заинтересовани првенствено за сребро јер су од њега ковали новац. Најважније место у извозу сребра из Дубровника заузимала је Општина, те је сребро продавала за новац и за жито. Дубровачка Општина је имала дуг према господару Падове. Стога је послала 1380. године Јакова Продановића са сребром у Анкону да га тамо прода, те тим новцем врати дуг Општине.¹³⁵ Сребро се продавало за жито само уколико је у Дубровнику долазило до несташице, па је тако Општина 1456. године послала лађу у Марку натоварену сребром која је потом у замену требало да се натовари житом.¹³⁶

Поред Општине, извозом сребра из Дубровника, бавила су се и приватна лица тј. трговци. У првој половини XV века најзначајнији трговци сребром из Дубровника били су Кабужићи.¹³⁷ Поред Дубровчана, извозом сребра бавили су се и становници Марке који су боравили у Дубровнику. Повољности у трговини овим артиклом давала им је клаузула у уговору из 1372. године, по којој нису морали плаћати царине на извоз сребра.¹³⁸

¹³³ D. Kojić Kovačević, *Trgovina u srednjovekovnoj Bosni*, 167, 186.

¹³⁴ J. Радонић, *Дубровачка акција и њовеље I/1*, 71–76.

¹³⁵ M. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, 38.

¹³⁶ Д. Динић Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд 1974, 27.

¹³⁷ P. Rokač, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 142.

¹³⁸ J. Радонић, *Дубровачка акција и њовеље I/1*, 103.

Жива трговина сребром између Дубровника и Марке замире крајем XV века отоманским освајањем територија средњовековне Босне и Србије, те забраном извоза сребра са овог простора.

У извозној дубровачкој трговини, поред сребра, значајно место заузело је олово које је водило порекло из средњовековне Босне и Србије. У Анконитанској марки олово је имало двоструку намену. Коришћено је у стратегијске и грађевинске сврхе.¹³⁹ Оно се извозило и у претопљеном облику (*tera gleta*).¹⁴⁰ Доласком српских земаља под османску власт, замире и трговина оловом између Дубровника и Марке.

Важно место у извозној трговини Дубровника заузима восак. Овај артикал стиже на тржиште градова Марке у XIII веку.¹⁴¹ Количина воска се током времена повећала, од неколико стотина литара до 16.000 литара.¹⁴² Анкона је апсорбовала највеће количине воска. Ово потврђује и спор између дубровачких трговаца и анконитанских цариника из 1417. године када је заплењен восак.¹⁴³ Током XV века тежиште трговине дубровачким воском се пребацује у Пезаро, а монопол над трговином имали су Кабужићи. Браћа су половину свог воска продавала управо у овом граду.¹⁴⁴ Они су од 1426. до 1433. продали тамошњим компанијима Франческу Ардовину, Бартоломеју Чопију и Ђованију Бонацонти 62.085 литара воска тј. 7.500 литара воска годишње.¹⁴⁵ Са доласком Турака на Балкан долази и до опадања извоза воска на тржиште Анконитанске марке.

¹³⁹ К. Јиречек, *Трговачки њуџеви и рудници у Србији и Босни*, 260.

¹⁴⁰ В. Нрабак, *Metali i otopine iz Bosne i Srbije na tržištima arapskih zemalja (XIV–XV)*, Prilozi za istoriju 13 (1977), 47–59.

¹⁴¹ G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije I*, 198.

¹⁴² P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 145.

¹⁴³ Б. Крекић, *Дубровник и Леванџи*, Београд 1956, 4.

¹⁴⁴ Д. Ковачевић Којић, *О извозу воска из средњовековне Србије и Босне преко Дубровника*, ИЧ 18 (1971), 143–152.

¹⁴⁵ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 145.

У оптицају су били и сточарски производи. Трговци из Марке били су посебно заинтересовани за куповину лоја (*sepa*) код дубровачких месара.¹⁴⁶ Тројица трговаца из Анконе су се бавила трговином лојем, те су од неколико дубровачких месара у периоду од 1331. до 1335. унапред купили сав лој, а милијар лоја коштао је 10,5 дуката.¹⁴⁷ Поред лоја, дубровачки трговци су на територију Марки извозили и лојане свеће. Као и усољено месо и млечне производе, међу којима је у првом реду био сир.¹⁴⁸

На тржишту Анконитанске марке, посредством дубровачких трговаца, нашла се и некавалитетна балканска вуна.¹⁴⁹ Поред вуне, извозене су и тканине од вуне (*sclavina* и *rasha*).¹⁵⁰ Посредством Дубровчана, стизала је берберска вуна из Африке у Марку.¹⁵¹ Крзно је такође тражено у градовима Марке.¹⁵²

Од производа животињског порекла, највећи промет трговцима на анконитанском тржишту правиле су коже. Продавале су се у свим градовима, а највише у Анкони, Фану, Ферму и Фабриану.¹⁵³ У XIV веку долази до пораста извоза коже, мада је још у XIII веку Општина извозила у поменуте центре воловске и бивољске коже. Понекад су је синдици мењали за жито, уколико је то било потребно.¹⁵⁴ Трговина

¹⁴⁶ Isto, 147.

¹⁴⁷ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике* I, 146.

¹⁴⁸ Ђ. Петровић, *О сир у средњовековном Дубровнику*, ИГ 1–2 (1988), 23.

¹⁴⁹ Према Статуту 1272. године један милијар ове вуне, када је пакована за Марку, продавана је по истој цени као центер коже. I. Voje, *Trgovske sveze med Dubrovnikom i Markami v 14. in 15. stoletju*, *Zgodovinski časopis* 22 (1976), 289.

¹⁵⁰ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 147.

¹⁵¹ Isto, 147.

¹⁵² Т. Поповић, *Извоз балканској крзна у XVI веку*, ИЧ 35 (1989), 146.

¹⁵³ G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije* I, 198; Дубровчани су 1318. продали у Анкони 302 комада коже (*montulina*) и један комад *de beccunis* за 85 перпера. P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 148.

¹⁵⁴ G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije* I, 198.

кожом је била жива и током XV века.¹⁵⁵ Дубровчани су извозили у Марку шишарке и рујевину које су се користиле у процесу штављења коже.¹⁵⁶

Анконитанска марка била је позната у средњем веку по изградњи бродова и широм своје територије имала је бродоградилшта. Дрво за изградњу анконитанских бродова стизало је преко Дубровника из залеђа.¹⁵⁷ За бродоградњу је био важан и катран који се налазио у оптицају.¹⁵⁸

Као што смо већ истакли, у Дубровнику се у XIV веку развило мануфактурно сукнарство. Оно је нашло своје купце на тржишту Марке. Њиме су трговали Дубровчани али и трговци из Марке.¹⁵⁹ Од XV века извозила се и свила.¹⁶⁰ У промету је био и црвац.¹⁶¹

Трговало се и робљем иако је трговина хришћанским робљем у Анконитанској марки била забрањена законом од 840. године.¹⁶²

¹⁵⁵ М. Ivanović, *Prilozi za istoriju carina u srednjovekovnim srpskim državama*, Spomenik SAN 97 (1948), 40.

¹⁵⁶ I. Voje, *Trgovske zveze med Dubrovnikom i Markami v 14. in 15. stoletju*, 282.

¹⁵⁷ D. Dinić Knežević, *Trgovina drvetom u Dubrovniku u XIV veku*, 13, 15.

¹⁵⁸ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I*, 85.

¹⁵⁹ Д. Динић Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековној Дубровника*, 150.

¹⁶⁰ P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, 150.

¹⁶¹ Св. Радојчић, *Црвац*, Зограф 2 (1967), 30–31.

¹⁶² В. Винавер, *Црно робље у Дубровнику (1400–1600)*, ИЧ 5 (1955), 440.

ДУБРОВНИК И ЛЕВАНТ

Дубровачки трговци су трговали по целом Медитерану, те су стизали и на Левант. Реч је о територији Источног Медитерана (данашња Грчка, Турска и Блиски Исток). Главни разлог доласка дубровачких трговаца на ово подручје било је потрага за житарицама. На тај начин формирано је ново тржиште које је са осцилацијама функционисало током средњег века.

Артикли увоза са Леванта у Дубровник

Водећу улогу, у дубровачком извозу са Леванта, имале су житарице. Допремане су у Дубровник током XIII и XIV века.¹⁶³ Залеђе није могло да покрије потребе дубровачког становништва, а житарице на Истоку су биле доста јефтиније, те је општини било рентабилније да их тамо пазари.¹⁶⁴ Према наводима Б. Крекића, житарице су најчешће допремане из: области Арте, Патраског залива, северног Пелопонеза, Јонских острва, западног дела Мале Азије и Егејских острва. Извори нам говоре да су у трговини житарицама учествовали како дубровачки трговци тако и странци. Цену житарица није лако утврдити јер она није била фиксна. Према наводима Д. Динић Кнежевић цена је осцилирала током времена. Жита-

¹⁶³ Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 61.

¹⁶⁴ Д. Динић Кнежевић, *Трговина житом у Дубровнику у XIV веку*, 1.

рице које су довозене са Леванта мерене су у салмима, а по том у Дубровнику прерачунаване у дубровачке старе.¹⁶⁵

Со је важна животна намирница. У Дубровник је стизала и со са Леванта.¹⁶⁶ Увозена је током XIV и XV века и то најчешће са подручја Јонских острва, Арте, Кларенце, Кефалоније, Зенте и Крфа.¹⁶⁷ Морамо истаћи да је у XV веку Арта имала примат у извозу соли.¹⁶⁸ Најпознатији дубровачки трговци овим артиклом са Леванта били су Бунићи, док се од страних трговаца помиње апотекар који је био настањен у Дубровнику Ј. Салимбене.¹⁶⁹ Ови трговци довозили су со у име Општине али и за свој рачун, па је од њих ту со Општина откупљивала.¹⁷⁰ Цене су у овом периоду биле стабилне.¹⁷¹ За превоз соли са Леванта до Дубровника плаћала се одређена новчана такса која се звала *возарина*, а њена висина је зависила од пређене километраже.¹⁷²

Дубровчани су за потребе сопствене мануфактурне производње текстила увозили лан са Леванта. Без обзира на развој сукнарства у Дубровнику, увоз лана се помиње још 1287. године.¹⁷³ Дубровачки трговци су у XV веку увозили лан из Кларенце и Арте.¹⁷⁴ Лан се мерио у милијарима, цена му је била у овом периоду стабилна и износила је од 20 до 24 дуката за милијар.¹⁷⁵

¹⁶⁵ *Isto*, 127.

¹⁶⁶ М. Гецић, *Дубровачка трговина сољу у XIV веку*, Зборник ФФ у Београду III (1955), 95.

¹⁶⁷ S. Ljubić, *Listine o одношajih između Južnog Slavensta i Mletačke republike I*, Zagreb 1872, 142, 201, 426.

¹⁶⁸ И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, 83.

¹⁶⁹ *Истѿо*, 11.

¹⁷⁰ М. Гецић, *Дубровачка трговина сољу у XIV веку*, 112.

¹⁷¹ *Истѿо*, 112.

¹⁷² Б. Крекић, *Дубровник и Левантѿ*, 82.

¹⁷³ S. Ljubić, *Listine o одношajih između Južnog Slavensta i Mletačke republike I*, 113–114.

¹⁷⁴ Б. Крекић, *Дубровник и Левантѿ*, 83–84.

¹⁷⁵ *Истѿо*, 84.

Артикли извоза из Дубровника на Левант

Судећи по подацима, које смо имали пред собом, извоз артикала из Дубровника је био приметно мањи него увоз. Врло је важно истаћи да је преко Дубровника ишла транзитна трговина. Из дубровачке луке се нису стриктно извозили само артикли произведени у Дубровнику него артикли са простора читавог Медитерана и Балкана.

Највећи део дубровачког извоза на Левант чинио је текстил, у првом реду готови производи од вуне и лана.¹⁷⁶ Први помен извоза текстила из Дубровника на Левант, потиче с краја XIII века, а његово порекло је било италијанско.¹⁷⁷ О интензивној трговини током XIV века говори једна одлука дубровачке владе из 1331. године. Влада је наложила да се све тканине које долазе у Дубровник попишу и да се смеју извести само две ролне, те је царина за извоз тканина на Левант укинута.¹⁷⁸ У XV веку долази до развоја израде тканина у дубровачким радионицама, па се оне јављају и на Леванту. Ову чињеницу поткрепљује податак из 1430. године када је један Флорентинац трговао дубровачким тканинама на Леванту, а вредност тканине је била око 37 дуката.¹⁷⁹ Према наводима Б. Крекића, на Левант се није ишло искључиво ради трговине тканином него су се бродови за Дубровник враћали натоварени житарицама.

Поред текстила, на тржишту Леванта, нашло се и дубровачко вино. Потребно је истаћи да су Дубровчани, пре него што су пласирали своје вино на тржиште Леванта, у XIII ве-

¹⁷⁶ Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња балканских Словена*, Београд 1951, 186–187.

¹⁷⁷ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnog Slavensta i Mletačke republike I*, 113–114.

¹⁷⁸ Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 86.

¹⁷⁹ *Ист*о, 87.

ку превозили вино из Јужне Италије.¹⁸⁰ Са пласирањем сопственог вина почињу у XIV веку, а дистрибуцију врше и током XV века.¹⁸¹ Као што је у претходним поглављима наглашено, у Дубровнику је током времена долазило до несташице вина, а дубровачки трговци су морали имати посебну дозволу Општине за извоз вина. Ни Левант није био изузетак.¹⁸²

Поред вина и текстила, на пијацама широм Леванта, могло се купити робље које је водило порекло из Дубровника. Први случај допремања робова на Левант био је 1282. године. Тада је подато 5 робиња и 1 роб и сви су водили порекло из Босне.¹⁸³ У овом периоду цена робиња кретала се од 4 до 8 дуката, док су робови вредели преко 9 дуката.¹⁸⁴ Извоз робља из Дубровника на Левант настављен је и током XIV века, а цене робља су се кретале од 10 до 13 дуката (цена је зависила од пола и старости робља).¹⁸⁵ Пошто је у XV веку трговина робљем била забрањена, извоз робова на Левант прешао је у илегалне токове, а жртве ове трговине су често били и дубровачки грађани.¹⁸⁶

¹⁸⁰ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnog Slavensta i Mletačke republike I*, 191.

¹⁸¹ D. Dinić Knežević, *Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV veku*, 67.

¹⁸² Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 93.

¹⁸³ V. Vinaver, *Trgovina bosanskim robljem u Dubrovniku u XIV veku*, *Anali Hist. inst. JAZiU u Dubrovniku II* (1953), 129, 132.

¹⁸⁴ G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije I*, 88, 89.

¹⁸⁵ V. Vinaver, *Trgovina bosanskim robljem u Dubrovniku u XIV veku*, 136.

¹⁸⁶ Б. Крекић, *Дубровник и Левант*, 97.

ЗАКЉУЧАК

Дубровчани су током средњег века били посредници у трговини на релацији Балкан–Средоземље. У средњовековној Србији и Босни куповали су метале (сребро, злато, бакар), восак, кожу, крзно, сточарске производе, сирову свилу, дрво и друге артикле. Са Приморја и удаљених крајева, на балканско залеђе допремали су со, скупоцене тканине, вино, оружје, стакло и луксузне предмете. Развој мануфактурне производње вунених тканина у Дубровнику условио је појаву поменуте робе у токовима размене.

Заслугом дубровачких трговаца, оживела је мрежа путева која је повезивала Балкан са Медитераном у античко време. Временом долази и до стварања нових путева којима су се кретали каравани и преносили своју робу. Развојем поморске трговине и трговачких веза са Венецијом, градовима Анконитанске марке и Леванта, дошло се до развоја дубровачке флоте и уздизања Дубровника на пиједестал најважније луке у том делу Медитерана.

Својим присуством и деловањем на Балкану и Медитерану Дубровчани су допринели економском, привредном и културном развоју подручја на којима су трговали. У колонијама које су оснивали по српским земљама уживали су пуну унутрашњу самоуправу, судску и управну власт. За спорове између Дубровчана био је искључиво надлежан њихов суд, тј. суд града из којег су потицали. Неретко су били укључени у администрацију српских и босанских владара.

Трговци су били претече католичких црквених организација на Балкану, како истиче Д. Ковачевић Којић. Њихов мисионарски рад се огледа у подизању римокатоличких цркава и помагању истих.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

- С. Божанић, *Повеља цара Стефана Уроша Дубровчанима о слободи ширјовине*, ССА 17 (2018) 31–39.
- С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића којом њошврђује њривилеије Дубровнику*, ССА 10 (2011), 109–116.
- М. Динић, *Грађа за историју Београда II*, Београд 1958.
- М. Динић, *Одлуке већа дубровачке рејублике I*, Београд 1951.
- М. Динић, *Одлуке већа дубровачке рејублике II*, Београд 1952.
- Зборник средњовековних ћириличких њовеља и њисама Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1, 1186–1321, приредили В. Мошин, С. Ћирковић и Д. Синдик, Београд 2011.
- М. Ivanović, *Prilozi za istoriju carina i srednjovekovnim srpskim drzavama*, Spomenik SAN 97 (1948), 3–61.
- Д. Јечменица, *Повеља краља Душана Дубровчанима о ширјовини*, ССА 10 (2011), 17–28.
- К. Јиречек, *Сјоменици срјски*, Београд 1892.
- Љ. Ковачевић, *Свејостефанска хрисовуља*, Споменик IV (1980), 1–11.
- Константин Филозоф, *Жишије десјоша Стефана Лазаревића*, Београд 1989.
- Ѕ. Ljubić, *Listine o одношјјих између Јужног Slavensta i Mletačke republike I*, Zagreb 1872.
- V. Makušev, *Monumenta historica Slavorum meridionalum vicinorumque populorum I, Vasoviae* 1874.
- Б. Марковић, *Закон о рудницима десјоша Стефана Лазаре*

- вића, *превод и историјска студија*, Београд 1985.
- Ф. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858. (репринт 2006³).
- Р. Михаљчић, *Исџрава о џримању краља Тврџка II за дубровачкој власџелина*, ССА 10 (2011), 137–150.
- К. Михаиловић из Островице, *Јаничарење усџомене*, Београд 1959.
- С. Новаковић, *Законски сџоменици срџских држава средњеј века*, Београд 1912.
- М. Орбин, *Краљевсџтво Словена*, редактори: Ф. Баришић, Р. Самарџић, С. Ђирковић, Београд 1968.
- М. Петраковић, *Сџајшутџ царинарнице џрада Дубровника, Дубровачки закони и уредбе*, Историско правни споменици I, Београд 1936.
- Н. Порчић, *Повеља Сџефана Дечанској Дубровчанима из 1326. џодине*, ССА 6 (2007), 17–35.
- Н. Радојчић, *Закон о рудницима десџоџа Сџефана Лазаревића*, Београд 1962.
- Ј. Радонић, *Дубровачка акџа и џовеле I/1*, Београд 1932.
- С. Рудић, *Повеља Балше II којом џоџврђује Дубровчанима џривилеџије од браџа му Ђурђа*, ССА 10 (2011), 103–106.
- Т. Smičiklas, *Codex diplomatius regini Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae VI*, Zagreb 1909.
- Љ. Стојановић, *Сџаре срџске џовеле и џисма*, књ. I, Београд – Сремски Карловци 1929.
- Ј. Тадић, *Писма и уџуџсџва Дубровачке реџублике I*, Београд 1935.
- С. Ђирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом џоџврђује џовеле ранијих срџски владара*, ССА 4 (2005), 161–173.
- С. Ђирковић, *Повеље кнеза Лазара и џеџова канцеларија*, ССА 2 (2003), 207–215.
- Г. Чремошник, *Канцеларијски и ноџарски сџиси (1278–1301)*, Загреб 1951.
- Г. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije I*, Zagreb 1951.

Литература

- С. Божанић, *Привреда у средњовековној Србији*, уџбеник за студенте историје, Нови Сад 2020.
- И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952.
- И. Божић, *Немирно њриморје XV века*, Београд 1979.
- Д. Васни, *Појранични српски и ујарски прагови на Сави и Дунаву у средњем веку*, Нови Сад 2017, докторска дисертација у рукопису.
- В. Винавер, *Прилози историји њлеменијих метала и цена нагница (средњовековни Дубровник)*, ИГ 1–2 (1960), 51–94.
- V. Vinaver, *Trgovina bosanskim robljem u Dubrovniku u XIV веку*, *Anali Hist. inst. JAZiU u Dubrovniku* II (1953), 125–147.
- В. Винавер, *Црно робље у Дубровнику (1400–1600)*, ИЧ 5 (1955), 437–442.
- I. Воје, *Agregatum de glama*, ИЧ 16–17 (1970), 15–41.
- I. Воје, *Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku*, Sarajevo 1976.
- И. Воје, *Прилој њрјовине црвцем (sermesium) у срењовековном Дубровнику*, ИЧ LVI (2008), 15–41.
- I. Воје, *Trgovske veze med Dubrovnikom i Markami v 14. in 15. stoletju*, *Zgodovinski časopis* 22 (1976), 281–290.
- М. Геџић, *Дубровачка њрјовина сољу у XIV веку*, *Зборник Филозофског факултета у Београду* III (1955), 95–133.
- М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска њрјовина*, у: „Српске земље у средњем веку”, Београд 1978, 305–330.
- М. Динић, *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни*, књ. I, Београд, 1955.
- М. Динић, *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни* II, Београд 1962.
- М. Динић, *Ново Брдо*, *Старинар* V–VI (1954– 1955), 247–249.
- М. Динић, *О Николи Алјомановићу*, Београд 1932.
- М. Динић, *Comes Constantinus*, *ЗРВИ* 7 (1961), 1–10.
- Д. Динић Кнежевић, *Пејтар Панијела – њрјовац и сукнар у Дубровнику*, ГФФ у Новом Саду XIII/1 (1970), 87–144.

- Д. Динић Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд 1974.
- Д. Динић Кнежевић, *Тканине у њивреди средњовековној Дубровника*, Београд 1982.
- Д. Dinić Кнежевић, *Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV веку*, ГФФ у Новом Саду 9 (1966), 39–85.
- Д. Dinić Кнежевић, *Trgovina drvetom u Dubrovniku u XIV веку*, ГФФ у Новом Саду 14/1 (1971), 9–30.
- Д. Dinić Кнежевић, *Trgovina uljem u Dubrovniku u 14. веку*, *Historijski zbornik*, (1970–1971), 289–301.
- Д. Dinić Кнежевић, *Trgovina žitom u Dubrovniku u XIV веку*, ГФФ у Новом Саду 10 (1967), 79–131.
- Enciklopedia Italiana*, XXII, Roma 1949.
- К. Јиречек, *Војна цесџа од Београда за Цариград и балкански кланци*, у: *Зборник Константина Јиречека I*, Београд 1959, 71–171.
- К. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povjesti srednjeg века*, *Dubrovnik* 1915.
- К. Јиречек, *Гласинац у средњем вијеку*, у: *Зборник Константина Јиречека I*, Београд 1959, 423–424.
- К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952.
- К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952.
- К. Јиречек, *Сџањанин*, у: *Зборник Константина Јиречека I*, Београд 1959, 419–420.
- К. Јиречек, *Трговачки њушеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, у: *Зборник Константина Јиречека I*, Београд 1959, 275–303.
- Ј. Калић, *Београд у међународној џрјовини средњеј века*, у: „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867”, Београд 1970.
- Б. Крекић, *Дубровник и Леванџ (1280–1460)*, Београд 1956.
- Б. Крекић, *Дубровник у раџу око Тенедоса (1378–1381)*, *ЗРВИ* 5 (1958), 21–47.
- Б. Крекић, *Курирски саобраћај Дубровника са Цариградом и Солуном у џрвој џоловини XIV века*, *ЗРВИ* 1 (1952), 113–120.

- Б. Крекић, *О рајиу Дубровника и Србије 1327–1328*, ЗРВИ 11 (1968), 193–204.
- В. Krekić, *Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine druge polovine XIV veka*, GFF u Novom Sadu II (1957), 11–19.
- Д. Ковачевић Којић, *Друштвене стурктуру рударских прагова*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 293–310.
- Д. Ковачевић Којић, *Дубровачка насеобина у Смедереву*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 253–276.
- Д. Ковачевић Којић, *Дубровачке занатлије у средњовјековној Сребреници*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 381–404.
- Д. Ковачевић Којић, *Изглед Сребренице у дубровачким изворима (1352–1460)*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, 203–218.
- Д. Ковачевић Којић, *Истакнутии Дубровчани у Сребреници у доба Десјошовине*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 405–416.
- Д. Ковачевић Којић, *Кућа вошћана (GETO) у Дубровнику према трговачким књијама браће Кабужић (1426–1433)*, ИЧ LXV (2016), 101–111.
- Д. Ковачевић Којић, *О домаћим трговцима у средњовјековној Сребреници*, Зборник за историју БиХ 1 (1995) 57–76.
- Д. Ковачевић Којић, *О извозу воска из средњовјековне Србије и Босне преко Дубровника*, ИЧ XVIII (1971), 143–52.
- Д. Ковачевић Којић, *Пришћина у средњем веку*, ИЧ XXII (1975) 45–74, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 57–92.
- Д. Ковачевић Којић, *Средњовјековна Сребреница XIV–XV вијек*, Београд 2010.
- Д. Ковачевић Којић, *Трговачке књије браће Кабужић (Saboga) 1426–1433*, Београд 1999.
- Д. Kovačević Kojić, *Trgovina u srednjovekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961.

- Д. Ковачевић Којић, *Трјовци као њрејечеч катїоличких црквених орїанизација на Балкану (XIII–XV вијек)*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 225–235.
- Д. Ковачевић Којић, *Фојница у средњем веку*, у: „Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)”, Београд 2007, 103–140.
- Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња балканских Словена*, Београд 1951.
- Лексикон градова и њрїова срїских средњовековних земаља: њрема њисаним изворима*, редактор С. Мишић, Београд 2010.
- Лексикон срїскої средњеї века*, приредили С. Ђирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999.
- Ј. Лућић, *Роморско трговачке веже Дубровника с градовима зетског и драгког приморја и XIII столјеју*, РЗ 7, 1969, 820–853.
- И. Манкен, *Дубровачки њањрицијайи у XVI веку*, Београд 1960.
- Ђ. Мано Зиси, *Рудник*, Старинар VI (1931), 137–139.
- С. Новаковић, *Село*, у: „Народ и земља у старој српској држави”, Београд 1891.
- Ђ. Петровић, *О сиру у средњовековном Дубровнику*, ИГ 1–2 (1988), 7–27.
- Ђ. Петровић, *Средњовековни вунени њрекривачи*, у: Симпозијум „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ III (1976), 359–365.
- Т. Поповић, *Трїовачки односи Дубровника и Анконе у груїој њоловини XIV века*, ГФФ у Београду XI–1 (1970).
- Ђ. Радојичић, *Новац Десїоїша Сїевана из „Нове цеке”*, Старинар 12 (1937), 45–46.
- Св. Радојичић, *Црвац*, Зограф 2 (1967), 30–31.
- S. Rizaj, *Rudarstvo Kosova i Metohije i susednih krajeva od XV do XVII*, Priština 1968.
- P. Rokai, *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem веку*, Novi Sad 1995.
- М. Спремић, *Дубровачка њрїовачка грушїїва у Десїоїшвини Ђурђа Бранковића*, ЗФФ у Београду 13, 1 (1976), 85–102.

- М. Спремић, *Дубровник и Арајонци (1442–1495)*, Београд 1994.
- Ј. Тадић, *Привреда Дубровника и српске земље у првој половини XV века*, ЗФФ у Београду X–1 (1968) 519–538.
- Г. Томовић, *Дубровачка грађа о цркви Глици у Полимљу*, ИЧ 56 (2008), 261–278.
- С. Ђирковић, *Дубровник и залеђе у средњем веку*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 47–55.
- С. Ђирковић, *Дубровчани као предузетници у рударској Србији и Босне*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 113–134.
- С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964.
- С. Ђирковић, *Католичке парохије у средњовековној Србији*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 240–258.
- С. Ђирковић, *Мере у средњовековној српској држави*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 135–168.
- С. Ђирковић, *Производња, занат и техника у Србији средњег века*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 56–78.
- С. Ђирковић, *Производња злата, сребра и бакра у централним областима Балкана до почетка новог века*, у: „Работници, Војници, Духовници. Друштва средњовековног Балкана”, Београд 1997, 79–103.
- С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964.
- С. Ђирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002.
- Р. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986.
- Н. Фејић, *Шћаници у Дубровнику у средњем веку*, Београд 1988.
- V. Foretić, *Povjest Dubrovnika do 1808*, deo I, Zagreb 2019.

- B. Hrabak, *Rekanati i Dubrovnik do sredine XVII stoleća*, Anali Zavoda za povjesne znanosti JAZU u Dubrovniku XXVII (1988), 103–123.
- Б. Храбак, *Табела крепања цена жићарица и махуњина у Дубровнику (1300–1620)*, ЗФФ у Приштини 7 (1970), 15–37.
- Б. Храбак, *Три Ваљево у средњем веку*, ИГ 3–4 (1953), 91–102.
- Б. Храбак, *Продаја соли у Херцеї Новом и тирвења с Дубровчанима*, у: Зборник Бока, Херцег Нови 1978, 18–21.
- B. Hrabak, *Metali i otopine iz Bosne i Srbije na tržištima arapskih zemalja (XIV–XV)*, Prilozi za istoriju 13 (1977), 47–61.
- G. Čremošnik, *Vinogradarstvo i vinu u Dalmaciji srednjeg veka*, Glasnik ZM za Bosnu i Hercegovinu 45 (1933), 31–35.
- Г. Шкриванић, *Пушеви у средњовековној Србији*, Београд 1974.

САДРЖАЈ

УВОД.....	5
-----------	---

ДУБРОВНИК И ЗАЛЕЂЕ

ДУБРОВНИК И СРБИЈА.....	13
Трковачки односи између Србије и Дубровника у средњем веку	13
Утицај успона рударства у средњовековној Србији на трговачке везе са Дубровником.....	17
Дубровачке колоније у градовима на територији средњовековне Србије	33
Дубровчани као трговци у српским земљама	46
Артикли извоза из српских земаља	48
Артикли увоза у средњовековну Србију	55
ДУБРОВНИК И БОСНА	61
Трговачки уговори између Босне и Дубровника у средњем веку	61
Развој рударства у средњовековној Босни.....	66
Артикли размене и трговачки путеви на територији средњовековне Босне	69
Дубровачке колоније и њихово функционисање на територији средњовековне Босне	74

ДУБРОВЧАНИ КАО ТРГОВЦИ НА МЕДИТЕРАНУ

ТРГОВАЧКЕ ВЕЗЕ ДУБРОВНИКА И ВЕНЕЦИЈЕ	83
Артикли балканског залеђа на тржишту Венеције	84
Увоз из Венеције	88
ДУБРОВАЧКО ТРГОВАЧКО ПОСЛОВАЊЕ	
У АНКОНИТАНСКОЈ МАРКИ.....	93
Саобраћајни правци на релацији	
Дубровник – Анконитанска марка	96
Артикли увоза из Анконитанске марке.....	98
Артикли извоза из Дубровника у Анконитанску марку	104
ДУБРОВНИК И ЛЕВАНТ	109
Артикли увоза са Леванта у Дубровник	109
Артикли извоза из Дубровника на Левант	111
ЗАКЉУЧАК	113
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	115
Извори	115
Литература.....	117

Наташа Недељков
ДУБРОВЧАНИ КАО ПОСРЕДНИЦИ У
СРЕДЊОВЕКОВНОЈ ТРГОВИНИ ИЗМЕЂУ БАЛКАНА И СРЕДОЗЕМЉА

Издавачи
ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад
АРХИВ ВОЈВОДИНЕ, Нови Сад

За издаваче
Корана Боровић, директор ИК Прометеј
др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине

Припрема за штампу
ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300

ISBN 978-86-515-2251-5 (Прометеј)
ISBN 978-86-6178-093-6 (Архив Вој)

Прво издање 2024.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(497.5 Dubrovnik)“04/14”

94(497)“04/14”

94(262)“04/14”

НЕДЕЉКОВ, Наташа

Дубровчани као посредници у средњовековној трговини између Балкана и Средоземља / Наташа Недељков. - 1. изд. - Нови Сад : Прометеј : Архив Војводине, 2024 (Нови Сад : Сајнос). - 122 стр. : илустр. ; 21 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија.

ISBN 978-86-515-2251-5 (Прометеј)

ISBN 978-86-6178-093-6 (AB)

а) Дубровник - Историја - Средњи век б) Балкан - Историја - Средњи век в) Средоземље - Историја - Средњи век

COBISS.SR-ID 138457609

